

Πόλεμος και Ειρήνη. Ἡ σύσταση τοῦ Πολιτικοῦ:

Τ. Χόμπς, Τζ. Λόκ, Κ. Φ. Κλαούζεβιτς

Ἡ τέχνη τοῦ πολέμου εἶναι τέχνη ἀπλή, καί ὅλη, ἐκτέ-
λεση: δέν ὑπάρχει τίποτα τό ἀόριστο σ' αὐτήν, τά πάν-
τα εἶναι εὐθυκρισία, τίποτα δέν εἶναι ἰδεολογία.

ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ

ΕΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΦΑΙΝΕΤΑΙ ΝΑ ΣΥΝΟΔΕΥΕΙ τήν αὐγή τῆς νεότερης πολιτικῆς σκέψης. Οἱ σημαντικότερες ἀπόπειρες ἄρθρωσης ἐνός λόγου περί τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης τῶν κοινωνιῶν ἐμφανίζονται νά ἐμφοροῦνται ἀπό μιά ἐπιθυμία ἀναφοράς στήν ἔννοια τοῦ πολέμου, προκειμένου, μέσω αὐτῆς τῆς διαμεσολάβησης, ἡ ὀριοθέτηση τοῦ πολιτικοῦ φαινομένου ἐν γένει νά καθίσταται νοητικά ἄρτια καί ἐναργής. Πράγματι, εἴτε ἡ πολιτική σκέψη εἶχε ὡς καθοδηγητικό μίτο τή θεμελίωση μιᾶς συγκεκριμένης πολιτικῆς ὀργάνωσης μέσω τοῦ «κοινωνικοῦ συμβολαίου», εἴτε τή θεμελίωση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας μέσω τῆς κατάδειξης μιᾶς «φύσης» τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς κανονιστικά τιθέμενης ἀποστολῆς της, ἡ ἐναρκτήρια ἀναφορά εἶχε ὡς ἀντικείμενο μιά κεντρικῆς τάξης ἀντιπαραβολή: τόν πόλεμο καί τήν εἰρήνη ὡς ζευγος ἀντιτιθέμενων καί ἀλληλοαποκλειόμενων ἐννοιῶν, ἡ ἀντιπαράθεση τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ πειστικό ἐπιχείρημα, προκειμένου ἡ θεμελίωση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας νά τύχει μιᾶς ἄρτιας νοητικῆς καί σημασιολογικῆς χειραγώγησης. Ἰπ' αὐτές τίς καταστατικές ἀφετηρίες, ὁ πόλεμος ἀποτελοῦσε τόν ἀρνητικό πόλο τῆς διάζευξης καί ἀναπαριστᾷ μιά φρικιαστική κατάσταση, ἡ ὁποία, σέ γενικές

γραμμές, ταυτίζεται με μία πρωτόγονη, ανθρώπινη, συνθήκη, κενῆς πολιτισμικοῦ περιεχομένου.

Ἡ πολιτική, συνεπῶς, θεμελιώθηκε —καί κατ' ἐπέκτασιν, καταξιώθηκε ὡς τέτοια— ἐπὶ τῆ βάσει μιᾶς ἀρνητικῆς τοποθέτησός της ἀπέναντι στόν πόλεμο. Ἔτσι, εἴτε ἡ ἔλευση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας σηματοδοτεῖ τῆ διαφυγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν τραχύτητα τῆς «φυσικῆς κατάστασης» (Χόμπς), εἴτε ἡ τελευταία συλλαμβάνεται με διαφορετικούς ὅρους (Λόκ), γεγονός παραμένει ὅτι ὁ κοινός παρονομαστής τῆς πολιτικῆς σχέψης συνίσταται στὴν ἀποφυγὴ τῆς ἐμπόλεμης κατάστασης ὡς κεντρικοῦ στοιχείου σύστασης τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Στό βαθμὸ πού ὁ πόλεμος ὑποδηλώνει τὴν ἀπουσία μιᾶς ρυθμιστικῆς ἀρχῆς πού ἐπιβάλλει τὴν εἰρήνη ἢ διαχειρίζεται τίς διενέξεις με τρόπο πού νά τὸν ἀποσοθεῖ, ἡ ἔλευση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας στοιχειοθετεῖ τῆ λογικὴ ἀπουσία τοῦ πολέμου καί ἀποκτᾶ νόημα μόνο στό βαθμὸ πού εἶναι σέ θέση, νά διασφαλίζει αὐτό γιὰ τὸ ὁποῖο καταστατικά δημιουργήθηκε, ὀηλαδή τὴν εἰρήνη.

Ἀκόμη, αὐτός ὁ διαχωρισμός τῆς πολιτικῆς καί τοῦ πολέμου προλείανε τὸ ἔδαφος γιὰ μιὰ πρόσθετη σήμανση τῆς πολιτικῆς. Ἡ τελευταία ἀποκτοῦσε τὸ πλήρες νόημά της ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς συμπαγοῦς, ἰσχυρῆς καί ἐνιαίας ἔκφρασης καί ἀναπαράστασός της, ἀποτέλεσμα τῆς αἰτούμενης λειτουργικῆς της ἀποστολῆς, πού συμπυκνώνεται στὴν ἀποσόβηση τοῦ πολέμου καί, συνεπῶς, στή διασφάλισή συνθηκῶν εἰρηνικῆς συνύπαρξης. Ἔτσι, ἡ πολιτικὴ —καί εἰδικά τὸ μεγαλεῖο της— συνίστατο στὴν ἐγγενή καί καταστατικὴ της δυνατότητα νά ἀπομακρύνει τὸν πόλεμο καί τὴν πιθανότητα ἀνάφλεξής του. Ἡ λειτουργικὴ της ἀποστολὴ καί νομιμοποίησή αὐξανόταν στό βαθμὸ πού πετύχαινε νά μειώσει τὸ ἐνδεχόμενο τοῦ πολέμου. Αὐτὸ τὸ ὁποῖο κλήθηκε νά διαχειριστεῖ δέν ἦταν ὁ πόλεμος ἀλλά, ἀντίθετα, οἱ προϋποθέσεις ἀποφυγῆς του.

Ἡ ριζικὴ διάζευξη τῶν ὄρων πού συνιστοῦσαν τὸ ζεῦγος εἰρήνη-πόλεμος —ξέχωρα ἀπὸ τὸν διακηρυγμένο στόχο τῆς πολιτικῆς σχέψης γιὰ τὴν εἰρήνη— μπορεῖ νά κατανοηθεῖ ἐναργέστερα, ἂν συνυπολογιστεῖ ἡ ἀπολυτότητα τῶν συνθηκῶν πού προσιδιάζουν στό χαρακτηρισμὸ μιᾶς κατάστασης ὡς εἰρηνικῆς. Πράγματι, ἡ κατάσταση εἰρήνης μπορεῖ νά νοηθεῖ ὡς

τέτοια μόνο στο βαθμό που συντρέχουν τέσσερις προϋποθέσεις μείζονος σημασίας: πρώτον, ἡ κατάσταση εἰρήνης θά πρέπει, ὡς πρὸς τὴν ποιοτική της διάσταση, νά ἐμφανίζεται ὡς ἀπόλυτη. "Ὅπως καί ἡ ἠθική,¹ ἡ κατάσταση εἰρήνης δὲν μπορεῖ νά εἶναι σχετική. Ἡ δεύτερη προϋπόθεσι, ἀφορᾷ στὴ διάσταση τοῦ χώρου. Ἡ εἰρήνη θά πρέπει —μιλώντας πάντα κανονιστικά — νά ἀναφέρεται σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Δὲν μποροῦμε νά μιλάμε γιὰ κατάσταση εἰρήνης πού λαμβάνει χώρα «κατὰ τόπους». Τρίτη προϋπόθεσι εἶναι ἡ διάσταση τοῦ χρόνου. Ἡ κατάσταση εἰρήνης θά πρέπει νά εἶναι διαρκής καί νά μὴν ἀφορᾷ ὀρισμένες χρονικές στιγμές. Τέλος, ἡ τέταρτη προϋπόθεσι, σχετίζεται μέ τὴν ἐσωτερική λογική τῆς κατάστασις εἰρήνης, ἡ ὁποία δὲν θά πρέπει νά ἐμπίπτει σέ ἀντιφάσεις καί ἀνακολουθίες, ἤτοι ἡ κατάσταση εἰρήνης θά πρέπει νά σημαίνεται ἀπὸ τὸν ἀφανισμό τῶν μέσων πού χρησιμοποιοῦνται στὴν κατάσταση τοῦ πολέμου.² Εἰρήνη, μέ ταυτόχρονη ὑπαρξή, ὄπλων προβάλλει ὡς ἀξεδιάλυτη ἀντίφασι.

Μιά σειρά καίριων ἐρωτημάτων ἀνακύπτουν στό σημεῖο αὐτό. Τί εἶδους δεσμεύσεις προκαλοῦν αὐτές οἱ ἀφετηριακές παραδοχές τῆς πολιτικῆς σκέψης; Ποιές συνέπειες συνεγίζουσι νά εἶναι ἐπικαίρες μέ καίριο τρόπο ὡς τίς μέρες μας γιὰ τὴ θεωρητική διαχείρισι τῆς εἰρήνης, τοῦ πολέμου καί τῆς πολιτικῆς ἐν γένει; Πῶς μποροῦμε νά συγκροτήσουμε μιὰ γενεαλογική προσέγγισι τῆς πολιτικῆς, στηριγμένοι στὴ διάταξι τῶν λόγων περὶ τοῦ πολέμου καί τῆς εἰρήνης ὡς ἀντιτιθέμενων ἐννοιῶν; Ποιά εἶναι ἡ σημασία τῆς ἐπιθυμίας γιὰ τὴ συγκρότησι τοῦ πολιτικοῦ ἐπὶ τῆ βάσει μιᾶς ταυτόχρονης ἀφάνισις τῶν συγκρούσεων καί ἐπίτευξις συνθηκῶν διαρκοῦς εἰρήνης; Πῶς μποροῦμε νά ἐρμηνεύσουμε καί νά ἀποκαταστήσουμε ἐννοιολογικά τίς συνθήκες ἀρθρωσις αὐτῶν τῶν λόγων; Μέσω ποιῶν ἐννοιολογικῶν ὁδῶν μπορεῖ νά καταστεῖ δυνατή ἡ κατάδειξι τῶν ὁρίων τους;

1. Γιὰ τὸν ἀπόλυτο, δεσμευτικό καί προστακτικό χαρακτήρα πού πρέπει —κανονιστικά μιλώντας— νά διέπει τίς ἠθικές κατηγορίες, βλ. Ἰ. Κάντ, *Τὰ Θεμέλια τῆς Μεταφυσικῆς τῶν ἠθῶν* (εἰσ., μτφρ., σχόλια, Γ. Τζαβάρας), Ἀθήνα-Γιάννινα, Δωδώνη, 1984.

2. Γιὰ τίς τέσσερις ἐν λόγῳ συνθήκες πού θά πρέπει νά συντρέχουν προκειμένου ἡ ἔννοια τῆς εἰρήνης νά καθίσταται νοητικῶς ἐφικτή, λογική καί ἐναργής, βλ. Θ. Βέικος, *Ἐν πολέμῳ...*, Ἀθήνα 1993, σ. 59.

Στό κείμενο πού ακολουθεῖ καταβάλλεται προσπάθεια ὥστε νά ἐντοπιστοῦν οἱ βαθύτερες μεθοδολογικές συνιστώσες, βάσει τῶν ὁποίων ἡ κλασική πολιτική σκέψη συνέλαβε τήν ἔννοια τῆς κοινωνικοπολιτικῆς ὀργάνωσης καί ἄρθρωσε τή σχετική ἐπιχειρηματολογία περί τῆς κατασκευῆς της ὡς ἀντιθετικῆς στήν κατάστασι τοῦ πολέμου. Στό πλαίσιο αὐτό, ἡ κριτική ἐπισκόπησι τῶν ἀπόψεων δύο σημαντικῶν ἐκπροσώπων τῆς κλασικῆς πολιτικῆς σκέψης, τοῦ Τ. Χόμπς καί τοῦ Τζ. Λόκ, θά ὀδηγήσει στήν καταγραφή μιᾶς μείζονος τομῆς πού παρατηρεῖται στήν ἱστορία τῶν πολιτικῶν ιδεῶν σέ σχέση μέ τό ζήτημα τοῦ πολέμου. Ἐν προκειμένῳ, αὐτό πού ἐπιχειρεῖται νά δεიχθεῖ εἶναι ὅτι οἱ ἀπόψεις τοῦ Κ. Φ. Κλάουζεβιτς γύρω ἀπό τό ζήτημα στοιχειοθετοῦν μιά προσέγγισι ἡ ὁποία προσιδιάζει σέ μιά ὀλότελα διαφορετική διαχείρισι καί σήμανσι τοῦ πολιτικοῦ, ἡ ὁποία συνίσταται στήν κατάδειξί του ὡς τοῦ κατ' ἐξοχήν προσδιοριστικοῦ παράγοντα τοῦ πολεμικοῦ φαινομένου. Ἔτσι, ἡ ἐν λόγω τομή μπορεῖ νά ἀποτελέσει ἐφαλτήριο γιά τή διατύπωσι μιᾶς σειρᾶς ἐρωτημάτων —παρά ἀπαντήσεων— σέ σχέση μέ τή σημασία της γιά τή σημερινή συγκυρία καί κοινωνικοπολιτική κατάστασι.

Θά μπορούσαμε νά ἐρμηνεύσουμε τή διαμόρφωσι τῆς κλασικῆς πολιτικῆς σκέψης καί τίς συγκεκριμένες της θεωρητικές διατυπώσεις ἐπί τῆ βάσει τεσσάρων μεθοδολογικῶν συντεταγμένων, οἱ ὁποῖες, μέσα στήν ἀλληλοδιαπλοκή τους, λειτούργησαν ὡς προσδιοριστικοί ἄρμοι τῶν συνθηκῶν ἄρθρωσις καί ὑπαρξῆς της. Ἡ πρώτη σχετίζεται μέ τήν καθοριστική συμβολή ἀντιθετικῶν ζευγμάτων στήν κατανόησι τοῦ κόσμου καί τήν ἀναπαραστασιακή του ἀπεικόνισι. Αὐτά τά ἀντιθετικά ζεύγη μποροῦν νά ἰδωθοῦν ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐγγενοῦς ἐπιθυμίας κατάταξις καί διαχείρισις τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου σέ μῆκος μιᾶς σειριακῆς γραμμῆς, ἐνός ἄξονα πού τά ἄκρα του εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀντιθετικῆς τάξις. Πράγματι, ἡ πρόσληψι τοῦ κόσμου μέσω τῶν ἀντιθετικῶν ζευγμάτων ἀποτελεῖ τήν ἀναγκαῖα καί ἰκανή συνθήκη μιᾶς ἀναπαραστασιακῆς κατάδειξις τοῦ ἐπιθυμητοῦ, ἀκριβῶς ἐπειδή μπορεῖ νά λειτουργήσι ὡς μήτρα συγκριτικῆς ἀντιπαράθεσις καί εὐληπτής τακτοποίησις μεταξύ στοιχείων πού φέρουν ἀντιθετικά χαρακτηριστικά. Σ' αὐτό ἀκριβῶς τό πλαίσιο θά πρέπει νά

τοποθετηθεί ή αντιθετική ταξινομητική αφετηρία αυτής της σκέψης, ανάμεσα σε μία προ-πολιτική «φυσική κατάσταση» και των χαρακτηριστικών που τή συνοδεύουν και τήν οργάνωση της πολιτικής κοινωνίας ως μία αντιστρέψιμη ακύρωσή της.

Ἡ δεύτερη μπορεί νά ἐντοπιστεῖ στήν καταστατική πρόσδεση τῆς πολιτικῆς σκέψης στήν ἀναζήτηση, καί τόν ὀνοματισμό τῆς «φύσης» τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀπαρέγκλιτης νοητικῆς ἀφετηρίας γιά τήν ἐκτύλιξη τῆς ὀποιασδήποτε θεωρητικῆς κατασκευῆς σχετικά μέ τήν κοινωνική καί πολιτική οργάνωση, πού ὀφείλει νά υἱοθετηθεῖ. Ἡ ἐν λόγω ἀπόπειρα ἐμπίπτει σέ μία μείζονα λειτουργική σκοποθεσία: ἀποβλέπει στήν κατασκευή μιᾶς κοινωνικῆς οργάνωσης, ἡ ὁποία νά ἀντιστοιχεῖ καί νά ἀπορρέει «φυσικά» ἀπ' αὐτή τήν «ἀνθρώπινη φύση». Μέ τήν ἔννοια αὐτή, ἡ «φύση τοῦ ἀνθρώπου» ἀποτελεσε τόν κεντρικό τόπο ἀναζήτησης, προσδιορισμοῦ καί ἐρμηνείας τοῦ ὑπάρχοντος, ὅσο καί ἄρσης του πρὸς μία ἐπιθυμητή γιά τή θεωρητική σκέψη, κατεύθυνση. Ἐξ οὗ καί οἱ ἀτελεῦτητες ἀντιπαραθέσεις γύρω ἀπό τήν ἐννοιολογική καί πραγματολογική ἀποκάθαρση τοῦ ὄρου, ἀλλά καί τίς πραγματικές «ιδιότητες» πού ὑποκρύπτει.

Ἡ τρίτη μεθοδολογική συνιστώσα ἀφορᾷ τήν κατίσχυση μιᾶς λειτουργικῆς στοχοθεσίας, μέ τήν ὁποία θεμελιώθηκε καί ἐνδύθηκε τό πολιτικό, προκειμένου ἡ κατασκευή του νά παράγει ἀποτελέσματα ἐκ προοιμίου σύμφυτα μέ τήν οὐσιαστικῶς προσήκουσα ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου. Πρόκειται γιά τή διασφάλιση τῆς βιολογικῆς του ὑπαρξῆς ἀπό τόν κίνδυνο τῆς ἐχθρικῆς ἐπιβουλῆς καί, ἐπιπρόσθετα, τήν κατοχύρωση μιᾶς γενικότερης κατάστασης πολιτισμοῦ (ἐηλαδῆ ἀπουσία πολέμου) ὡς ἀλύτρωτης ἀξίας, ἐντός τῆς ὁποίας τό ἀνθρώπινο εἶδος κατοχυρώνει τήν εἰδοποιό διαφορά του ἀπό τά ὑπόλοιπα βιολογικά ὄντα. Αὐτή ἡ λειτουργική στοχοθεσία, σέ σχέση μέ τό δίπολο εἰρήνη-πόλεμος, ἀποτελεῖ παράλληλα τόν γενέθλιο τόπο τῆς θεμελίωσης μιᾶς λογικῆς «μηδενικοῦ ἀθροίσματος», ὅπου στό μέτρο πού μειώνεται ἡ πιθανότητα ἔκρηξης τοῦ πολέμου αὐξάνεται ἡ κατάσταση ἐδραίωσης καί διαφύλαξης τῆς εἰρήνης.

Τέλος, ἡ τέταρτη μεθοδολογική συντεταγμένη, μπορεί νά ἐντοπιστεῖ στήν κεντρικότητα τῆς ἔννοιας τοῦ νόμου ὡς ἀναλυτικῆς κατηγορίας γιά

τή σύλληψη, προσέγγιση, και διευθέτησι, τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου. Πράγματι, ἡ οποιαδήποτε ἀπόπειρα τῆς κλασικῆς πολιτικῆς σκέψης νά θεμελιώσῃ τὴν πολιτικὴν κοινωνία στηρίχθηκε ἐξ ὀλοκλήρου στὴν ἔννοια τοῦ νόμου, προκειμένου νά ἐπιτύχει ἓνα διπλό ἀποτέλεσμα: ἀφ' ἑνός, νά κατασκευάσῃ μιὰ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ὀργάνωσι, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ πολεμικὲς συγκρούσεις καί, ἀφ' ἑτέρου, ἡ ἐν λόγῳ κατασκευὴ νά σηματοδοτεῖ, παράλληλα, τὴν ἐμφάνισι μιᾶς ἐλευθεριακῆς καὶ δικαιοκῆς διάστασος τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Στὸ πλαίσιο αὐτό, ἡ ἔννοια τοῦ νόμου δὲν λειτουργεῖ ἀπλῶς ὡς κεντρικὸ στοιχεῖο τῆς κατασκευῆς ἑνός κόσμου κατὰ τὸ δοκοῦν, ἀλλὰ, ἐπιπρόσθετα, ὡς μήτρα ἀξιολογικῆς καὶ ἀποφαντικῆς διευθέτησος τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων μέσω τῆς συγκριτικῆς τους ἀντιπαροβολῆς μέ τίς διατάξεις τοῦ νόμου.

Τὰ ἀντιθετικά ζεύγη

Ἴσως ὁ Λεβιάθαν τοῦ Τ. Χόμπς³ νά ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸ δείγμα στοχασμοῦ πού βασίζεται στὴν υἰοθέτησι ἑνός ἀντιθετικοῦ ζεύγματος καταστάσεων καὶ ἐννοιῶν, προκειμένου νά θεμελιωθεῖ μέ ἐνάργεια ἡ πολιτικὴ κοινωνία καὶ οἱ συνθήκες τῆς ἐμφάνισός της. Πράγματι, ἡ μείζονα διαιρετικὴ τομὴ σχετίζεται ἐξ ὀλοκλήρου μέ τὴν κατάδειξι καὶ διερεύνησι δύο ἀντιθετικῶν μεταξύ τους κοινωνικῶν μορφῶν ὀργάνωσος, μέ ἰδιαιτέρα γιὰ τὴν καθεμίᾳ χαρακτηριστικά, πού, ὥστόσο, ἡ μετάβασι ἀπὸ τὴν μιὰ κατάστασι στὴν ἄλλη νά προβάλλει ὡς ἀναγκαία καὶ ἀναπόφευκτη.

Στὴ ρίζα αὐτῆς τῆς συλλογιστικῆς τοποθετεῖται ἡ διερεύνησι τῆς «αὐγῆς τῆς ἱστορίας», ἡ ὁποία συμπίπτει χρονικά μέ τὸ προ-πολιτικὸ στάδιο τῆς φυσικῆς κατάστασος. Ἡ ἀντιδιαστολή τοῦ ἐν λόγῳ σταδίου μέ τὴν πολιτικὴν κατάστασι τῶν ὀργανωμένων κοινωνικῶν ἀποτελεῖ ἀπὸ μόνη της ἰκανὴ συνθήκη κατάδειξος τῆς ἀναγκαιότητος τῶν τελευταίων. Στὸ πλαί-

3. Βλ., Τ. Χόμπς, *Λεβιάθαν*, Ἀθήνα, Γνώσι, 1989, τ. α', β'.

σιο αυτό, ή σύλληψη της φυσικής κατάστασης προσδιορίζεται με σχεδόν απόλυτους όρους, κατοχυρώνοντας έτσι την αντιθετική της τοποθέτησή, σχετικά με αυτή της πολιτικής κοινωνίας. "Έτσι, και χωρίς περιστροφές πού θά μπορούσαν νά αποδώσουν «γκρίζες ζώνες» στη διάταξη, των σχέσεων πού υφέρπουν, ή φυσική κατάσταση, λογίζεται ως ένας διαρκής πόλεμος «ὄλων ἐναντίον ὄλων».⁴ εφόσον ή γενικότερη κατάσταση, πού προσιδιάζει σ' αυτό τό στάδιο μπορεί νά ἰδωθεῖ ὡς ἕνας ἀνθρώπινος βίος «μοναχικός, ἐνδείς, βρομερός, κτηνώδης καί βραχύς».⁵

Ὡστόσο, ή ἀνάγνωση της φυσικής κατάστασης ὡς πεδίου ἀνειργήτευτης πάλης καί ἀπόλυτης ἀξιολογικής καί ἐννοιολογικής σήμανσής του μέ ἀρνητικούς ὅρους, πού προσιδιάζουν ἐξ ὀλοκλήρου σέ μιᾶ κατάσταση, πολέμου, δέν συνεπάγεται, αὐτόχρημα, ὅτι σύσσωμη ή πολιτική σκέψη, διέγνωσε μέ τούς ἴδιους ὅρους ή σύσταση καί χαρακτηριστική σήμανση τῶν ἀντίστοιχων σταδίων. Λέγοντας ὅτι ή κεντρική θέση τῶν κυριότερων ἐκπροσώπων της πολιτικής σκέψης συμπυκνώνεται στήν ἀντιπαράβολή ἀντιθετικῶν ἐννοιακῶν ζευγμάτων, δέν ἐννοοῦμε ὅτι ή φυσική κατάσταση, συλλαμβάνεται συλλήβδην μέ ὅρους ἀσυδοσίας ἐναντι της κατάστασης πού ἐπικρατεῖ στήν πολιτικά ὀργανωμένη κοινωνία. Θέλουμε, ἀντίθετα, νά ὑπογραμμίσουμε ήν καθοριστική λειτουργία πού ἐπιτελοῦν τά ἀντιθετικά ζεύγματα ὡς πρὸς ή σύλληψη, τοῦ κόσμου καί τόν δομικό χαρακτήρα πού προσλαμβάνουν, ἄσχετα ἀπό τίς ἐπί μέρους ἀντιλήψεις γιά τά χαρακτηριστικά πού διαθέτει τό κάθε στάδιο. Τό μείζον, συνεπῶς, ζήτημα εἶναι ή ἀνάδειξη της κεντρικότητας τῶν διαζευκτικῶν σχημάτων ὡς πρὸς ή σύλληψη, τοῦ κόσμου καί της μετοχής τους στή δυνατότητα ἄθρωσης ἑνός κανονιστικοῦ-δεοντολογικοῦ λόγου, ἀπόρροια της συγκριτικῆς ἀντιπαράθεσης πού στοιχειοθετοῦν — καί ὄχι ή πιθανή διατύπωση καί διαπίστωση μιᾶς σύγκλισης ὡς πρὸς τά χαρακτηριστικά μέ τά ὅποια ἐνδύεται τό κάθε στάδιο.

"Έτσι, ἂν στήν προβληματική τοῦ Τ. Χόμπς ή κατάσταση, πού σημαίνει ex officio ή φυσική κατάσταση συμπυκνώνεται στήν ἀπόλυτη, ἔνδεια μιᾶς ζωῆς ὅπου ὁ φόβος τοῦ θανάτου ήν καθιστᾶ διαρκῶς ἐμπόλεμη καί

4. Αὐτόθι, σ. 195.

5. Αὐτόθι, σ. 196.

ἐπίφοβη, ἢ προσέγγιση τοῦ Τζ. Λόκ προσάγει ἐντελῶς διαφορετικοῦ τύπου ἀξιολογικές σηµάνσεις καί διατυπώσεις. Στήν προβληματική τοῦ Λόκ, ἡ φυσική κατάσταση χαρακτηρίζεται ὡς κατάσταση ἐλευθερίας, ὅπου οἱ πρακτικές τῶν ὁρῶντων ὑποκειµένων, ἐντός τοῦ ὑφιστάµενου πλαισίου πού ἐπιβάλλει ἐξ ὀρισµοῦ ἡ φύση, στοιχειοθετοῦν ὄχι µιά κατάσταση ἀσυδοσίας ἀλλά, ἀντίθετα, κατάσταση ἀπόλυτης ἰσότητος. Στό πλαίσιο αὐτό, αἴρεται ἡ ἐμπόλεμη κατάσταση τοῦ Τ. Χόµπς, ἐφόσον ἡ ἀπόλυτη ἰσότητα πού διέπει τήν ἀνθρώπινη ὕπαρξη εἶναι ἰκανή συνθήκη τήρησης τοῦ νόμου τῆς φύσης ἀπό τόν καθένα ξεχωριστά.⁶

Αὐτές οἱ διαγνωστικές καί ἀξιολογικές τοποθετήσεις δέν συνιστοῦν, ὡστόσο, καί ἀπεμπόληση τῆς κεντρικότητας τῶν διαζευκτικῶν σχηµάτων στή σύλληψη τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου. Ὅπως καί στήν περίπτωση τοῦ Τ. Χόµπς, ἡ συνολική προβληματική τοῦ Τζ. Λόκ ἀντιπαράθετει στή φυσική κατάσταση τήν πολιτικά ὀργανωµένη κοινωνία, ἀνεξάρτητα ἀπό τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά πού ἀποδίδει στήν καθεµιά. Ἔτσι, ἂν στήν περίπτωση τοῦ Τ. Χόµπς ἡ ἀπολυτότητα τῶν ὄρων πού σηµαίνουν καί χαρακτηρίζουν τή φυσική κατάσταση µποροῦν νά συγκεκριµενοποιηθοῦν στήν κτηνώδη διάστασή τους, πού ἀντιδιαστέλλεται ριζικῶς μέ αὐτῶν τῆς πολιτικά ὀργανωµένης κοινωνίας, στήν περίπτωση τοῦ Τζ. Λόκ µποροῦµε νά ἐντοπίσουμε τοὺς ἴδιους, δοµικά, ὄρους ἀντιθετικῆς πρόσληψης καί διευθέτησης. Πράγµατι, στή συλλογιστική τοῦ τελευταίου, ἂν ἡ ἁρµονία τῆς φυσικῆς κατάστασης πηγάζει ἀπό τήν ἀριστοκρατική ἰσότητα πού προσδίδει στά ἄτομα ἡ Θεία Πρόνοια τῆς φύσης καί ἡ ἐξ αὐτῆς ἔλλογη συμπεριφορά τους ὡς πρὸς τήν ἀπόδοση τῆς δικαιοσύνης, ἐντούτοις, ἡ σύλληψη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας στηρίζεται σέ µιά ὀλοσχερή ἀντιπαράθεση ἀνάμεσα στή θεϊκή φυσική παρέμβαση τῆς φυσικῆς κατάστασης καί τήν ἐκκοσµικευµένη διάστασή της στήν πολιτικά ὀργανωµένη κοινωνία.

Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς πολιτικά ὀργανωµένης κοινωνίας, πού ἀπορρέει ἀπό τήν ἐννοµη διαφύλαξη τῆς ἰδιοκτησίας καί τήν τήρηση μιᾶς κοινωνικῆς εὐρυθµίας ὡς ἀπαραίτητων ὄρων ὕπαρξης καί ἀναπαραγωγῆς της,

6. Βλ. Τζ. Λόκ, *Δεύτερη Πραγματεία περί Κυβερνήσεως*, Ἀθήνα, Γνώση, 1990.

συνίσταται, με βάση την προβληματική του Τζ. Λόκ, στην απεμπόληση, από την πλευρά του υποκειμένου, της δυνατότητάς του να είναι ο ίδιος κριτής των υποθέσεων που τον αφορούν και την εκούσια παραχώρηση αυτού του δικαιώματος στο πολιτικά οργανωμένο "Όλον".⁷ Μπορούμε, συνεπώς, να μιλάμε για πολιτικά οργανωμένη κοινωνία, όταν η άσκηση της απονομής δικαιοσύνης επαφίεται στους θεσμικούς εκπροσώπους της κοινωνίας, που έχουν επιφορτιστεί με αυτή τη λειτουργία, και, αντίθετα, να κάνουμε λόγο για φυσική κατάσταση, όταν η απονομή της δικαιοσύνης επαφίεται στην προσωπική κρίση του καθενός. Και ακριβώς σ' αυτό το σημείο τίθεται με ξεκάθαρους όρους η διαφορά πολιτικής κοινωνίας και φυσικής κατάστασης. Στην τελευταία η δικαστική κρίση στοιχειοθετείται λογικά με την παραπομπή της στην προσδιοριστική αρχή του Λόγου της φύσης, ή όποια, με τη σειρά της, συμπυκνώνεται στη διαφύλαξη μιας αυτονομίας και ενός αλτρουισμού που έχει θεϊκή βάση. Αντίθετα, στην πολιτική κοινωνία η άσκηση της δικαστικής κρίσης δεν αποτελεί έκφραση μιας απλής μεταβίβασης της στο πολιτικά οργανωμένο "Όλον, αλλά, κυρίως, διαμεσολαβείται από την εκούσια εκχώρησή της στην Κεντρική Αρχή με τη συλλογική βούληση του κοινωνικού σώματος. Με την έννοια αυτή, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η πολιτικά οργανωμένη κοινωνία στην περίπτωση του Τζ. Λόκ δεν συνιστά μία απλή εκκοσμικευμένη διάσταση της θεϊκής κρίσης, όπως αυτή συμπυκνώνεται στα θεσμικά όργανα απονομής δικαιοσύνης της πολιτείας, αλλά, αντίθετα, αποτελεί μια άλλης τάξης κατασκευή, εφόσον η συλλογική βούληση μετουσιώνει τη δυνατότητα άσκησης της δικαιοσύνης μέσω της εκχώρησής της.

7. *Αυτόθι*, σσ. 143-184.

Ἡ «φύση τοῦ ἀνθρώπου». Μιά κατ' ἀνάγκην πρόσδεση τῆς σκέψης

Ὁ ἐντοπισμὸς τῶν διαζευκτικῶν σχημάτων ὡς κεντρικῶν ἀξόνων ἐκτύλιξης τῆς κλασικῆς πολιτικῆς σκέψης συνδέεται μὲ μιά ταυτόχρονη φιλολογία γύρω ἀπὸ τὴ «φύση τοῦ ἀνθρώπου». Πράγματι, οἱ ἀπόλυτες διχοτομήσεις, πού μποροῦν νὰ συμπυκνωθοῦν στὴν κεντρικότητα τῆς διάκρισης ἀνάμεσα σὲ μιά προ-πολιτικὴ «φυσικὴ κατάσταση» καὶ τὴν πολιτικὰ ὀργανωμένη κοινωνία —καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν πού τοὺς προσιδιάζουν, συνοδεύονται, παράλληλα, μὲ τὴν κατάδειξη μιᾶς «φύσης» τοῦ ἀνθρώπου πού λειτουργεῖ ἐπιθεβαιωτικά καὶ ἐν εἴδει ἀπόδειξης. Τό τί εἶναι ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου χαρακτηρίζει τὸ ἀντίστοιχο στάδιο καί, ἀντίστροφα, τὸ ὑπὸ ἐξέταση στάδιο παραπέμπει σὲ μιά «φύση» τοῦ ἀνθρώπου.

Δέν πρόκειται, ὥστόσο, γιὰ μονοσήμαντες σχέσεις ἀντιστοιχίας πού ἐμπίπτουν σὲ μιά ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου σταθερά. Στὸ βαθμὸ πού ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγεται στὴν προ-πολιτικὴ κατάσταση, δέσμια ὀρισμένων κεντρικῶν χαρακτηριστικῶν πού τὴ συνοδεύουν, τοῦτο δέν συνεπάγεται αὐτόχρονα πὼς αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά δέν μποροῦν νὰ ἀλλοιωθοῦν κάτω ἀπὸ κοινωνικὲς συνθηκὲς πολιτικῆς ὀργάνωσης ὀλοτέλα διαφορετικῆς. Ἐὰν ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ἐκ προοιμίου ἀλώβητη ἀπὸ τίς ὅποιες-δήποτε κοινωνικοπολιτικὲς ἐπιδράσεις καὶ ἐξελίξεις ἢ ἡ ἐσωτερικὴ τῆς σύσταση ἦταν ἐξ ὀλοκλήρου δέσμια μιᾶς μονοσημίας πού δέν εἶναι ἐπιδεκτικὴ διαφορετικῶν κοινωνικῶν ἀναφορῶν, τότε ἡ πολιτικὴ σκέψη θὰ ἀδυνατοῦσε ἐξαρχῆς νὰ διατυπώσῃ πειστικὲς ἀπαντήσεις σχετικὰ μὲ τὴν ἔλευση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας —ἀπόρροια μιᾶς γενικευμένης ὁμοθυμίας πού μεταφράζεται στὴ συνάψη ἑνὸς «κοινωνικοῦ συμβολαίου»— καί, συνεπῶς, θὰ ναρκοθετοῦσε τόσο τίς ἀφετηριακὲς τῆς παραδοχῆς γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ τρέχοντος, ὅσο καὶ τὴν ἀπόπειρα διατύπωσης τοῦ δέοντος. Στὸ μέτρο πού ἡ ὅποιαδήποτε κοινωνικὴ κατασκευὴ θεωρηθεῖ ἀνίσχυρη νὰ μεταλλάξῃ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς μιά ἐπιθυμητὴ —μὲ βάση τὴν πολιτικὴ σκέψη— κατεύθυνση, τότε τὸ αἶτημα τῆς θεμελίωσης, ἐδραίωσης καὶ ἀνάπτυξης μιᾶς τέτοιου εἴδους κοινωνικῆς κατασκευῆς ἐμφανίζε-

ται σαθρό, έωλο καί διαβλητό. Έπ' αυτές τίς συνθήκες, δέν θά ἦταν ἄστοχο νά ισχυριστοῦμε πώς τό κατ' ἐξοχήν γνώρισμα τῆς πολιτικῆς σκέψης, σχετικά μέ τή «φύση τοῦ ἀνθρώπου», θά πρέπει νά ἐντοπιστεῖ στή διατύπωση ἑνός κεντρικοῦ μελήματος ad hoc διαφύλαξης τῆς ἐσωτερικῆς δυναμικῆς πού κανονιστικά ὑφέρει στή σύστασή της, προκειμένου τό λογικό πρόβλημα τῆς μετάβασης νά τίθεται μέ ὅρους μιᾶς εὐληπτοῦ νοητικῆς καί ἐννοιολογικῆς διαχείρισης.

Στήν προβληματική τοῦ Τ. Χόμπς, ἄν καί ἡ ἀναφορά της γιά τή «φύση τοῦ ἀνθρώπου» ἀποτελεῖ θεμελιακή καταστατική ἀφετηρία, οἱ ἀποφαντικές της διατυπώσεις δέν λειτουργοῦν μέ τρόπο πού νά καθιστοῦν τή μετάβαση στήν πολιτική κοινωνία ἐκ προοιμίου ἀδύνατη. Ἐν ἡ τελευταία χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἀρχική κατίσχυση τῶν ἐγωιστικῶν παθῶν πού προκαλοῦν ἕναν ἀτελεύτητο πόλεμο «ὄλων μεταξύ ὄλων», τοῦτο δέν συνεπάγεται αὐτόχρονα ὅτι ἡ φύση αὐτή δέν διαθέτει τά ἀπαραίτητα ἐκεῖνα συναισθηματικά ὑλικά προκειμένου νά οἰκοδομήσει δρόμους διαφυγῆς καί χειραφέτησης.

Πράγματι, ἡ ὕπαρξη μιᾶς «φύσης τοῦ ἀνθρώπου», πού σημαίνεται ἀρνητικά ὡς πρὸς τίς κεντρικές της συνιστώσες, δέν ἀκυρώνει τήν προικοδότησή της μέ τό θεμελιακό αἶσθημα τῆς αὐτοσυντήρησης⁸ —τό ὁποῖο ἐγγενῶς διέπει τή φύση αὐτή— καί, συνεπῶς, ἡ μετάβαση στήν πολιτική κοινωνία προβάλλει ὡς λογική καί ἐνδεχόμενη. Ἐπιπρόσθετα, «ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου» συναρτᾶται μέ περαιτέρω ἐγγενῆ χαρακτηριστικά. Σύμφωνα μέ τόν Τ. Χόμπς, τό αἶσθημα πού κινητοποιεῖ καί ἐδραϊώνει τήν πολιτική κοινωνία δέν ἐπαφίεται ἀποκλειστικῶς στό αἶσθημα τῆς αὐτοσυντήρησης, ἀλλά λειτουργεῖ ταυτόχρονα μέ τήν ἐπιθυμία γιά μιά πιο εὐχάριστη ζωή καί τό δέος πού, ἐξ ὀρισμοῦ, προκαλεῖ ἡ ὕπαρξη μιᾶς ὁρατῆς ἐπίγειας ἐξουσίας.⁹

Στήν ἴδια κατεύθυνση, ἡ φιλοσοφία τοῦ Τζ. Λόκ ἀναδεικνύει μιά προβληματική περὶ τῆς «φύσης τοῦ ἀνθρώπου», ἡ ὁποία καί στοιχειοθετεῖ μέ

8. Βλ. Τ. Χόμπς, *Λεβιάθαν*, ὁ.π., σ. 200 κ. ἐπ.

9. *Αὐτόθι*, σ. 237 κ. ἐπ.

λογικούς όρους τή μετάβαση στην πολιτικά οργανωμένη κοινωνία. "Αν και φαινομενικά παράδοξη αυτή ή στοιχειοθέτηση, έντούτοις, ή ύπαρξή της προβάλλει μέ σχεδόν διαφανείς όρους. Ή παραδοξότητα τής ύπαρξης τών στοιχείων εκείνων πού ώθουν τήν ανθρώπινη φύση στην συγκρότηση τής πολιτικής κοινωνίας συνίσταται στην σύλληψη μιās ειδυλλιακής εικόνας τής φυσικής κατάστασης. "Αν συμφωνήσουμε μέ τον Τζ. Λόκ ως προς τούς όρους διατύπωσης τής φυσικής κατάστασης και δεχθούμε, επιπρόσθετα, ότι ή τελευταία συμπίπτει απολύτως μέ τή «φύση του ανθρώπου», τότε ή διατύπωση τής μετάβασης στην πολιτική κοινωνία προβάλλει αινιγματική και παράδοξη.¹⁰ Ή παραδοξότητα έγκειται στο γεγονός τής ειδυλλιακής περιγραφής μέ τήν όποια ένδύει ή σκέψη του Τζ. Λόκ τή φυσική κατάσταση τών ατόμων, ή όποια και δημιουργεί τό αίσθημα τής μή αναγκαιότητας τής μετάβασης στην πολιτική κοινωνία ακριβώς επειδή έμφανίζεται μέ όρους μιās «Γής τής Ήπαγγελίας».

Ώστόσο, στην προβληματική του Τζ. Λόκ, αν και αναγνωρίζεται στην «φύση του ανθρώπου» ή δυνατότητα έλλογης δράσης σχετικά μέ τήν απονομή ατομικής δικαιοσύνης και ειρηνικής συνύπαρξης στο καθεστώς τής φυσικής κατάστασης, αποδίδονται παράλληλα στην φύση αυτή στοιχεία πού δυναμικά οδηγούν προς τή συγκρότηση τής πολιτικής κοινωνίας. Ή τελευταία οδηγείται —σχεδόν νομοτελειακά θά λέγαμε— στην συγκρότηση τής πολιτικής κοινωνίας προκειμένου νά περιφρουρηθεί ή ατομική ιδιοκτησία και, παράλληλα, ή απονομή τής δικαιοσύνης νά αφορά τήν υιοθέτηση συγκεκριμένων νόμων και κανονισμών πού απονέμονται από άτομα έξουσιοδοτημένα από τήν ίδια τήν κοινότητα.¹¹

Μιά πιθανή αντίρρηση θά μπορούσε νά έγερθεί στο σημείο αυτό σχετικά μέ τήν προβληματική του Τζ. Λόκ. Θά μπορούσε κανείς νά ισχυριστεί ότι, σε τελευταία ανάλυση, ή μετάβαση στην πολιτική κοινωνία, στο βαθμό πού παραπέμπει στην διαφύλαξη τής ιδιοκτησίας, δεν αποτελεί έκφραση μιās «φύσης του ανθρώπου» αλλά, αντίθετα, τελείται μέ βάση τούς τυπικούς όρους τής λογικής. Ή ανάγκη διαφύλαξης τής ατομικής

10. Βλ. Τζ. Λόκ, *Δεύτερη Πραγματεία*, δ.π., σσ. 83-92.

11. *Αυτόθι*, σ. 143 κ. έπ.

ιδιοκτησίας θά μπορούσε νά προκύψει λογικά μέ τήν παραπομπή τῆς συλλογιστικῆς σέ ἐρμηνεῖες πού ὑπακούουν σέ ὀλότελα διαφορετικές κατευθύνσεις καί ὄχι ἐπί τῆ βάσει τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς «φύσης τοῦ ἀνθρώπου».

Ἄν καί βάσιμη, μιά τέτοιου εἴδους κριτική ἔνστασι προσκρούει στή διατύπωση τῶν ὅρων μετάβασης πρὸς τήν πολιτική κοινωνία πού θέτει ἡ ἴδια ἢ προβληματική τοῦ Τζ. Λόκ. Σύμφωνα μέ αὐτήν, τόσο ἡ εἰδυλλιακή ἔκφραση τῆς φυσικῆς κατάστασης ὅσο καί ἡ ἀναγκαιότητα τῆς μετάβασης στήν πολιτική κοινωνία στοιχειοθετοῦνται ὄχι τόσο μέ ὅρους μιᾶς τυπικῆς λογικῆς ἀλλά, ἀντίθετα, μέ τήν παραπομπή στή «φύση τοῦ ἀνθρώπου» καί τῶν συναισθημάτων πού τή συνοδεύουν. Ἡ εἰδυλλιακή συνθήκη τῆς φυσικῆς κατάστασης, πού ἀπορρέει ἀπό τήν ἀτομική ἄσκηση τῆς δικαστικῆς κρίσης, δέν συνεπάγεται παράλληλα τήν ἄρση ἐκείνων τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἀνθρώπινης φύσης πού μποροῦν νά δημιουργήσουν ἀνεξέλεγκτα προβλήματα. Ἡ «φύση τοῦ ἀνθρώπου» εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ προικισμένη μέ ιδιότητες πού παραπέμπουν σέ μιά προκατάληψη σχετικά μέ τή διατύπωση τοῦ συμφέροντός του, μέ ἀποτέλεσμα ἡ μεροληψία, τό πάθος, ἡ ἐκδίκηση, καθὼς ἐπίσης καί ἡ ἀμέλεια καί ἡ ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος νά ναρκοθετοῦν ἐπικίνδυνα τά θεμέλια τῆς φυσικῆς κατάστασης.¹² Καί ἀκριβῶς λόγω αὐτῶν τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς «φύσης τοῦ ἀνθρώπου» ἡ μετάβαση στήν πολιτική κοινωνία καθίσταται ἐπιτακτική καί ἀναγκαία. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, ἡ ἀναζήτηση τῆς διασφάλισης μιᾶς εὐρυθμῆς κοινωνικῆς συνέργιας δέν ἐγγράφεται τόσο —καί μόνο— στή λογική ἀναγκαιότητά της, ἀλλά ἀντίθετα —καί κυρίως— στούς προσδιοριστικούς καθορισμούς καί τά χαρακτηριστικά πού ἐγγενῶς διαθέτει ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου.

Αὐτή ἡ προικοδότηση τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἀπό τήν πολιτική σκέψη μέ ὅρους διαφυγῆς ἀπό τήν προ-πολιτική κατάσταση, προκειμένου νά στοιχειοθετεῖται λογικά τό κατώφλι ἀνάμεσα στή φυσική καί τήν πολιτική κατάσταση, ἀφήνει σέ ἐκκρεμότητα μιά σειρά ζητημάτων μείζονος σημασίας. Ἐάν ὑποθεθεῖ ὅτι ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου διαθέτει ἐξ ὀρισμοῦ τή

12. Αὐτόθι, σ. 180 κ. ἐπ.

δυνατότητα θέσπισης ενός «κοινωνικού συμβολαίου», πού τήν τοποθετεί αξιωματικά εκτός φυσικής κατάστασης, τότε ή δικαιολόγηση τῆς κατασκευῆς τῆς τελευταίας ὡς μέσου γιά τήν ἐκλογίκευση, περιγραφή καί νομιμοποίησι τῆς ἀναγκαιότητος ενός νεωτερικοῦ κράτους-ἔθνους ἐμφανίζεται καταχρηστική καί πλεονασματική. Στό βαθμό πού ή «φύση τοῦ ἀνθρώπου» διέπεται ἐγγενῶς ἀπό στοιχεῖα πού συντείνουν στή δόμησι τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ή παραπομπή σέ μιά φυσική κατάσταση ἐμφανίζεται αἰνιγματική ὡς πρός τίς συγκεκριμένες λειτουργικές ὑπηρεσίες πού δύναται νά προσφέρει πρός αὐτή τήν κατεύθυνση.

Τίθεται, ἐπιπροσθέτως, ἕνα δεύτερο καίριο ζήτημα. Ἡ καταστατική πίστη στήν ἐγγενή δυνατότητα τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου νά διαθέτει τά ἀναγκαῖα ἐκεῖνα χαρακτηριστικά πού τῆς ἐπιτρέπουν νά συνάπτει κοινωνικές σχέσεις ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης (καί τά ὅποια λειτουργοῦν ὡς ἕνα εἶδος χειραφέτησης ἀπό τή φυσική κατάσταση) δέν μπορεῖ, παράλληλα, νά στοιχειοθετηθεῖ μέ λογικούς ὅρους τήν ἄρση τῆς πολυσημίας αὐτῆς τῆς φύσης. Ἀπλῶς, ή ὕπαρξη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας σηματοδοτεῖ λογικά τήν ἄρση τῶν ἀποτελεσμάτων μιᾶς δραστηριότητος πού ὑπακούει στά ἀρνητικά σημαίνόμενα αὐτῆς τῆς φύσης, μέσω τῆς καταλυτικῆς παρουσίας καί ὕπαρξης τῆς θεσμικά δομημένης ἔννομης τάξης πού ἀποκαθιστᾷ ἢ προκαταλαμβάνει τίς ἐκδηλώσεις της. Μέ τήν ἔννοια αὐτή —καί ἀκριβῶς ἐξαιτίας τῆς κεντρικῆς θέσης μέ τήν ὅποια ἐνδύεται ή φύση τοῦ ἀνθρώπου λόγω τῶν κινητοποιητικῶν της χαρακτηριστικῶν, πού μποροῦν νά συγκροτήσουν τήν πολιτική κοινωνία, τόσο ή ὕπαρξη μιᾶς εὐρυθμῆς κοινωνικῆς τάξης ὅσο καί ή ἀνατροπή της δεσμεύει τήν πολιτική σκέψη νά ἀχθεῖ στή σύλληψη καί διαχείρισή τους ὡς φαινομένων πού ὑπακούουν στήν ἀπόλυτη προσδιοριστική νομοτέλεια τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου· μέ ἀποτέλεσμα, ή γνωστική τους διαχείριση νά αὐτοαναλῶνεται στήν καταγραφή τῶν θετικῶν ἢ ἀρνητικῶν σημάνσεων αὐτῆς τῆς φύσης καί τῶν τρόπων μέ τούς ὁποίους δομεῖ καί παράγει τήν κάθε κατάσταση.

Ἡ λειτουργική ἔνδυσή τοῦ πολιτικοῦ

Ἐνδεχομένως ἡ παραπομπή τῆς κλασικῆς πολιτικῆς σκέψης στις συνθήκες πού ἐπικρατοῦν στή φυσική κατάσταση, νά αἰτιολογεῖται μέ βάση μιᾶ διπλή στοχοθεσία: ἀφ' ἑνός, ἡ κατάδειξη, τῆς τραχύτητος, πού ἐπικρατεῖ ἐκεῖ (Χόμπς), προσδίδει ιδιαίτερη ἔμφαση, στό κανονιστικό αἶτημα τῆς μετάβασης στήν πολιτική κοινωνία καί στά ὅποια ὀφέλη ἀπ' τήν κατασκευή της. Ἀφ' ἑτέρου, ἡ ὑπογράμμισή ὀρισμένων κρίσιμων ἐλλείψεων τῆς φυσικῆς κατάστασης, ἔξωρα ἀπό τήν ἐν γένει θετική της σήμανση (Λόκ), θεμελιώνει ἐπιπροσθέτως τήν ἀναγκαιότητα τῆς μετάβασης. Σέ κάθε περίπτωση, συνεπῶς, ἡ συγκριτική ἀντιπαραβολή τῶν δύο μορφῶν κοινωνικῆς ὀργάνωσης ἀποτελεῖ τή μήτρα τῶν αξιολογικῶν καί κανονιστικῶν διατυπώσεων τῆς κλασικῆς πολιτικῆς σκέψης. Ἐπιπλέον, ἡ διατύπωση τῆς ἀναγκαιότητας τῆς πολιτικῆς κοινωνίας συγκεκριμενοποιεῖται στή λειτουργική ἀποστολή τῆς τελευταίας, ἡ ὁποία συνίσταται στήν ἀκύρωση τῶν ἀρνητικῶν στοιχείων τῆς φυσικῆς κατάστασης. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, ἡ ἀποτίμησις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας μπορεῖ νά διενεργηθεῖ μόνο στό πλαίσιο μιᾶς συγκριτικῆς κατάδειξης τῶν λειτουργιῶν ἀκύρωσης μιᾶς σειρᾶς ἀρνητικῶν διαδικασιῶν πού λαμβάνουν χώρα στή φυσική κατάσταση. Ἡ πολιτική κοινωνία δέν ὀφείλει νά ἐπέλθει ἔξαιτίας ἑνός τυχαῦ παστοῦ αἰτήματος ἀνατροπῆς τῆς φυσικῆς κατάστασης ἀλλά, κυρίως, νά λειτουργήσει ἀξιόπιστα πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση.

Ὡστόσο, ἡ λειτουργική ἔνδυσή τοῦ πολιτικοῦ δέν ἀπορρέει ἀποκλειστικά ἀπ' αὐτή ἀκριβῶς τήν καθοριστική λειτουργία πού ἐνέχουν τά ἀντιθετικά ζεύγηματα τῆς σκέψης. Ἡ ἀναγκαιότητα μιᾶς συγκεκριμένης λειτουργικῆς ἀποστολῆς, μέ τήν ὁποία ὁ κανονιστικός λόγος τῆς κλασικῆς πολιτικῆς σκέψης περιέβαλλε τή θέσπισή τοῦ κράτους, προκύπτει ἀβίαστα ἀπό τά μείζονα ἐπιστημολογικά θέσφατα ἀνθρωπομορφικοῦ τύπου, στά ὁποία στηρίχτηκε. Πράγματι, ἡ ἀκύρωση τῆς ὀργανισμικῆς ἀναλογίας καί ἡ ἀντικατάστασή της ἀπό μιᾶ σκέψη πού ἐνδίδει στους ὅρους μιᾶς μηχανιστικῆς ἀναλογίας, ἂν καί διαφοροποιητική ἀπό τήν πρώτη, δέν παύει,

ἐντούτοις, νά συλλαμβάνει τόν κοινωνικό κόσμο ἐπί τῇ βάσει μιᾶς ἀναπαράστασης του ἐφάμιλλης μέ αὐτήν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος καί, συνεπῶς, νά ὀδηγεῖται αὐτόχρονα σέ μιά ἀνθρωπομορφικοῦ τύπου διερεύνηση, πού προτάσσει τίς ὁποιοσδήποτε λειτουργίες ὡς κεντρικά στοιχεῖα ὑπαρξῆς καί ἀναπαραγωγῆς τῶν κοινωνιῶν.¹³ Στό πλαίσιο αὐτό, ἡ λειτουργική ἐνδυσση τοῦ πολιτικοῦ ὑπακούει ἀπόλυτα σ' αὐτή τήν ἀνθρωπομορφικοῦ τύπου ἀνάγνωση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καί ὑπέχει, ταυτόχρονα, θέση ἀναγκαιότητας. Κάτω ἀπ' αὐτές τίς ἐπιστημολογικές προκείμενες μπορεῖ, ἐξάλλου, νά καταστῆ νοηματικά εὐληπτή ἡ ἀποστροφή αὐτῆς τῆς σκέψης γιά τίς ἐμφύλιες πολεμικές συγκρούσεις, ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ νοητικὴ τους σύλληψη τοποθετεῖται σέ μονοσήμαντη σχέση ἀναπαράστασης μέ αὐτή τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, πού δέν μπορεῖ νά ἐπιβιώσει ἂν διαταραχθεῖ ἡ ἐσωτερική του λειτουργική ἰσορροπία.¹⁴

Ἰπ' αὐτούς τοὺς ὅρους, ἡ προβληματική τοῦ Τ. Χόμπς ἀναδεικνύει τήν ἀναγκαιότητα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, στό μέτρο πού ἡ τελευταία ἐμφανίζεται ὡς ἀκύρωση τοῦ «πολέμου ὄλων ἐναντίον ὄλων» λόγω τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς Κεντρικῆς Ἀρχῆς, ἡ ἐπιβλητική παρουσία καί δράση τῆς ὁποίας λειτουργοῦν ἀπαγορευτικά ὡς πρὸς τήν ἐκδήλωση τῶν γεγονότων πού λαμβάνουν χώρα στή φυσική κατάσταση.¹⁵ Τό πολιτικό ἐμφανίζεται ὄχι ὡς τόπος συμπύκνωσης συγκεκριμένων κοινωνικῶν σχέσεων καί διαχείρισης τοῦ πολέμου πρὸς μιά ἐπιθυμητὴ κατεύθυνση, ἀλλά, ἀντίθετα, ὡς ἡ ἐξ ὀρισμοῦ ἀκύρωση τῶν πολεμικῶν συγκρούσεων πού ἐλάμβαναν χώρα στή φυσική κατάσταση. Ἡ πολιτικὴ κοινωνία αὐταξιῶνεται ὡς τέτοια στό βαθμό πού ἡ ἐγκαθίδρυση μιᾶς διηγετοῦς εἰρήνης προβάλλει ὡς τό κεντρικό της χαρακτηριστικό.¹⁶

13. Γιά τήν ἀντικατάσταση τῆς ὀργανισμικῆς ἀναλογίας μέ αὐτή τῆς μηχανιστικῆς καί τῆ σημασία της, βλ. Π. Κιτρομηλίδης, *Νεότερη πολιτικὴ θεωρία*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, 1992, Σάκουλας, σσ. 17-18.

14. *Αὐτόθι*, σσ. 18-19.

15. Βλ. Τ. Χόμπς, *Λεβιάθαν*, ὁ.π., σ. 237 κ. ἐπ.

16. Αὐτὴ ἀκριβῶς, ἄλλωστε, ἡ προοπτικὴ ἀποτελεῖ κεντρικό χαρακτηριστικό τῆς σκέψης τοῦ Ἰ. Κάντ. Βλ., σχετικὰ, Ἰ. Κάντ, *Γιά τὴν αἰῶνα εἰρήνην*, Ἀθήνα, Ἀλεξάνδρεια, 1992.

Στήν ίδια λογική τοποθετείται και ἡ σκέψη, τοῦ Τζ. Λόκ, στό βαθμό πού ἡ συγκρότηση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας σηματοδοτεῖ, μέ βάση τήν προβληματική του, τήν ἄρση τῶν κρίσεων πού μποροῦν νά λάβουν χώρα στήν προ-πολιτική κατάσταση. Ἡ ὕπαρξη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας συνίσταται στήν ἐγκαθίδρυση καί λειτουργία μιᾶς Κεντρικῆς Ἀρχῆς, ὅπου ἡ ἄσκηση τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας καί ἡ διαφύλαξη τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐμφανίζεται νά κατοχυρώνει ὄρους κοινωνικῆς εὐρυθμίας καί ἀναπαραγωγῆς.¹⁷ Ὑπ' αὐτούς τούς ὄρους, ἡ πολιτική δέν συλλαμβάνεται ὡς πεδίο μιᾶς διαρκoῦς διαχείρισης τῶν ποικίλων κοινωνικῶν διεργασιῶν πρός τήν ἐξυπηρέτηση ἰδιαίτερων κάθε φορά στόχων, ἀλλά, ἀντίθετα, ὡς πεδίο ἄσκησης μιᾶς ἐξουσίας πού κατευθύνει τά πράγματα στήν ἔσχατη κοινωνική εἰρήνευση καί διασφάλιση.

Αὐτή ἡ λειτουργική ἐνδυσση τοῦ πολιτικοῦ —ἀποτέλεσμα τῆς σύλληψης τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου ἐπί τῆ βάσει ἀντιθετικῶν ζευγμάτων πού δικαιολογοῦν τήν ὑπόστασή τους στό βαθμό πού κατοχυρώνουν τίς ἐξ ὀρισμοῦ ἑτερόμορφες πραγματικότητές τους— ἐκκρίνει μιᾶ σειρά συνεπειῶν μείζονος σημασίας. Ἀφ' ἑνός, ἡ ἔλευση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, στό βαθμό πού ἐμφανίζεται ὡς πανάκεια γιά τήν ἐκρίζωση τῶν δεινῶν πού λαμβάνουν χώρα στή φυσική κατάσταση, ὑποκρύπτει παράλληλα καί τήν ἀξίωση τῆς παγίωσής της. Πράγματι, ἐφόσον ὁ μῆ ἀντιστρέψιμος χαρακτήρας της λειτουργεῖ ὡς διασφάλιση συνθηκῶν εἰρήνης, ὡς πλαίσιο ἀπόλυτης αὐταξίας καί προοπτικῆς γιά τό ἀνθρώπινο εἶδος, τότε ἡ πολιτική κοινωνία ὄχι μόνο δέν χρεῖζει καμιάς διαπραγματεύσεως, ἀλλά οὔτε καί μπορεῖ νά θέσει σέ διαπραγμάτευση τίς θεμελιακές της συνιστώσες, ἂν δέν θέλει νά ὑποστεῖ τήν παλινόρθωση στή φυσική κατάσταση ἐξαιτίας τῆς ἀκύρωσης τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς. Ἀφ' ἑτέρου, στό βαθμό πού ἡ πολιτική λειτουργεῖ μέ ὄρους ἀκύρωσης τῶν ἐκφυλιστικῶν συμπτωμάτων τῆς φυσικῆς κατάστασης, ἡ σύλληψή της ὡς κοινωνικῆς πρακτικῆς αὐτοαναλώνεται στόν ἐντοπισμό τῆς διασφάλισης τῶν συνθηκῶν κοινωνικῆς εἰρήνης καί ὄχι στή διαχείριση τῶν πρακτικῶν πού λαμβάνουν χώρα ἐξαιτίας τῆς πολύπλευρης φύσης τοῦ

17. Βλ. Τζ. Λόκ, *Δεύτερη Πραγματεία*, ὁ.π., σ. 179 κ. ἐπ.

άνθρώπου, ἡ ὁποία συνεχίζει νά ὑφίσταται καί στήν πολιτική κοινωνία. Οἱ τελευταῖες τοποθετοῦνται ὄχι σέ μιά προοπτική διαχείρισής τους, ἀλλά μᾶλλον σέ μιά ἀπλή ἀπόπειρα κατάπνιξης καί ἐξαφάνισής τους. Μέ ἀποτελεσματικά ἡ πολιτική νά ὀριοθετεῖται ὡς πρακτική πού κατευθύνεται στήν ὀλοσχερή ἐκρίζωση φαινομένων ὅπως ὁ πόλεμος καί, κατ' ἐπέκτασή, νά τοποθετεῖται σέ ἀντιθετική θέση μέ αὐτόν.

Ἡ κεντρικότητα τοῦ Νόμου καί οἱ σημασιολογικές τῆς ἀπολήξεις

Ἴσως τό πλέον χαρακτηριστικό γνώρισμα τῶν κλασικῶν ἐκπροσώπων τοῦ πολιτικοῦ στοχασμοῦ εἶναι ἡ κεντρική θέση πού ἀποδίδουν στήν ἔννοια τοῦ Νόμου. Πράγματι, εἴτε αὐτό πού ἐπιχειρεῖται νά συλληφθεῖ εἶναι ἡ προπολιτική κατάσταση τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν, εἴτε ἡ διατύπωση τῶν ἀναγκαίων ὅρων γιά τήν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἡ ἔννοια τοῦ Νόμου ἀποτελεῖ θεμέλιο αὐτοῦ τοῦ νοητικοῦ στοχασμοῦ. Ὁ Νόμος ἀποτελεῖ κατηγορία, ἡ ἐπεξηγηματική ἰσχύ τῆς ὁποίας στηρίζεται στή δυνατότητα σύστασης ἑνὸς συγκριτικοῦ πλαισίου ἀντιπαράθεσης καί κατάταξης πού προσφέρει.

Στήν περίπτωση τῆς φυσικῆς κατάστασης, ἡ διαπίστωση εἶναι ἀποκαλυπτική, ἂν συνυπολογιστοῦν οἱ κεντρικοί ἄξονες, βάσει τῶν ὁποίων ἡ κλασική πολιτική σκέψη ἐπιχείρησε τή διάγνωση τῆς σύστασής της. Εἴτε πρόκειται γιά τή διατύπωση θεμελιωδῶν νόμων τῆς φύσης, εἴτε γιά τήν ἀνθρώπινη φύση καί τούς νόμους πού τήν προσδιορίζουν, γεγονός παραμένει ὅτι ἡ δυνατότητα ἄρθρωσης αὐτοῦ τοῦ Λόγου στηρίζεται στήν ἀξιωματική πρωτοκαθεδρία τοῦ Νόμου. Ἔτσι, ἡ συλλογιστική τοῦ Τ. Χόμπς σχετικά μέ τή φυσική κατάσταση καί τή μεταλλαγή της σέ πολιτικά ὀργανωμένη κοινωνία ἐκκινεῖ μέ βάση μιά σειριακή, ὡς πρός τό βαθμὸ σπουδαιότητας, καταγραφή τῶν θεμελιωδῶν νόμων τῆς φύσης, ὅπως αὐτές, ἄλλωστε, βρίσκουν ἔκφραση στήν ἰδιοσυστασία τῶν ἀνθρώπων.

Στό πλαίσιο αὐτό, (α) Ἡ ἐπιδίωξη καί διατήρηση τῆς εἰρήνης, (β) ἡ

παραίτησι, τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀτόμου πάνω σέ πράγματα γιά τόσο διάστημα ὅσο ἀπαιτεῖ ἡ εἰρήνη, καί αὐτοάμυνά του καί ὅταν καί οἱ ἄλλοι εἶναι πρόθυμοι μιᾶς τέτοιας παραίτησις, (γ) ἡ προσπάθεια κάποιου πού ὠφελήθηκε ἀπό κάποιον ἄλλο νά μή μετανιώσει γιά τήν καλή του πρόθεσι, (δ) ἡ διαλλακτικότητα πού θά πρέπει νά διέπει τή συμπεριφορά τοῦ ἀτόμου, (ε) ἡ δύναμη τῆς συγχώρεσις πού πρέπει νά ἐπιδεικνύεται, (στ) ὁ κανόνας ὅτι ἡ ἀνταπόδοσι τοῦ κακοῦ (ἐκδίκησι) θά πρέπει νά ἔχει ὡς ἀφετηρία τῆς τό ἐπακόλουθο καλό κλπ. ἀποτελοῦν κεντρικούς νόμους πού θά πρέπει νά διέπουν τή σύστασι τῶν ἀτομικῶν σχέσεων. Κανονιστικά μιλώντας, οἱ νόμοι αὐτοί θά πρέπει νά λαμβάνονται ὑπόψη γιά τήν ἐκτύλιξι τοῦ ὁποιοῦδήποτε προβληματισμοῦ γιά τόν κοινωνικό κόσμον.¹⁸

Ἡ ἔννοια τοῦ Νόμου, ὡστόσο, ἀναδεικνύεται στήν περίπτωσι τοῦ Τ. Χόμπς σέ μείζονα ἐπιστημολογική ἀφετηρία, καθὼς διατυπώνει τά περί τῆς ὀργάνωσις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ἡ κεντρικότητα τοῦ Νόμου εἶναι τόσο καθοριστικῆς σημασίας πού θά μπορούσε ἀβίαστα νά λεχθεῖ ὅτι ἡ πολιτική κοινωνία προβάλλει ἀδιανόγη, ἔξω ἀπό τήν πρωτοκαθεδρία τοῦ Νόμου. Τό πολιτικό, ὡς Κεντρική Ἀρχή, μόνο στή βάση τοῦ Νόμου ἐγυᾶται τήν κοινωνική εἰρήνη καί ἀσφάλεια. Τό κράτος Λεβιάθαν δέν ἀποτελεῖ, μέ τήν ἔννοια αὐτή, παρά τή μετενάρκωσι ἑνός Νόμου πού λειτουργεῖ καθολικά καί ταυτόχρονα ἀπελευθερωτικά, καθὼς αἶρει τίς κοινωνικές συγκρούσεις καί διαμάχες. Τό Κράτος-Νόμος ἐνσαρκώνει τή συλλογική βούλησι καί προικίζεται μέ τήν ἀπόλυτη ἐξουσιοδότησι νά ἐπιβάλλει τή θέλησή του, μέσω νόμων πού πρέπει νά τοὺς ἐνστερνίζονται ὅλοι.

Στήν ἴδια λογική, ἡ προβληματική τοῦ Τζ. Λόκ στηρίζεται στήν κεντρικότητα τῆς ἔννοιας τοῦ Νόμου, προκειμένου νά θεμελιωθεῖ ἀφ' ἑνός μὲν ὁ χαρακτήρας τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τῆς προ-πολιτικῆς κατάστασις καί ἀφ' ἑτέρου ἡ ὀργανωτική πλευρά τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Στήν περίπτωσι τῆς προ-πολιτικῆς κατάστασις, ἡ εἰδωλλιακή περιγραφή, πού συνδέεται μέ συγκεκριμένες προικοδοτήσεις τῆς ἀνθρώπινης φύσις, μπορεῖ νά ἀναχθεῖ στήν ταύτισι τῆς φύσις αὐτῆς μέ τήν κατηγορία τῶν

18. Βλ. Τ. Χόμπς, *Λεβιάθαν*, ὁ.π., τά κεφάλαια σχετικά μέ τοὺς νόμους τῆς φύσις.

Νόμων πού τή διέπουν. Ἡ προ-πολιτική κοινωνία ὀφείλει οὐσιαστικά τήν ὑπαρξή της στήν ὑπαρξή αὐτῶν τῶν νόμων πού τή συστήνουν ὡς τέτοια.

Ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη, εἶναι ἐξόχως ἐνδεικτική ἡ ἀναφορά τοῦ Τζ. Λόκ στήν κοινωνική εὐρυθμία πού διέπει τίς σχέσεις τῶν ἀτόμων στή φυσική κατάσταση, ἐπί τῆ βάσει τῆς δυνατότητας ἀπονομῆς ἀτομικῆς δικαιοσύνης, ἡ ὁποία παράγεται ἐξ ὀρισμοῦ ἀπό τήν ἐγγενή κατοχή τοῦ νόμου τῆς φύσης ἀπό τά ἴδια τά ἄτομα.¹⁹ Ἡ κεντρικότητα τῆς κατηγορίας Νόμος ἀποτελεῖ τόν ἀκρογωνιαῖο λίθο τῶν παραστάσεων τοῦ κόσμου πού ὑποστασιοποιοῦνται στήν καθ' ὁλοκληρίαν σύμπτωση τοῦ κοινωνικοῦ πράττειν μέ τούς προκαθορισμένους φυσικούς νόμους.

Στήν ἴδια λογική στοιχειοθετεῖται καί ἡ μετάβαση στήν πολιτική κοινωνία, πού συντελεῖται, σέ τελική ἀνάλυση, μέσω τῆς ἀνάδειξης τοῦ Νόμου ὡς κινητήριου μοχλοῦ πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση. Ἡ μετάβαση στήν πολιτική κοινωνία ὑπακούει σέ ἐγγεγραμμένους στή φύση τοῦ ἀνθρώπου νόμους καί παραπέμπει στήν ὑπαρξή μιᾶς Κεντρικῆς Ἀρχῆς, ὅπου, μέ βάση τήν ἐξουσιοδοτημένη ἀπό τό κοινωνικό σύνολο ἄσκηση καί ἐφαρμογή τοῦ Νόμου, τελεῖται μέ ἐπιτυχία ἡ διασφάλιση τῆς ἰδιοκτησίας.²⁰

Ἡ ἀνάδειξη τοῦ Νόμου ὡς κεντρικῆς ἐπιστημολογικῆς ἀφετηρίας σύλληψης καί ἐρμηνείας τοῦ κόσμου ἐνέχει πολλαπλές συνέπειες σχετικά μέ μιᾶ σειρά ζητημάτων, μείζονος σημασίας. Σ' ἓνα πρῶτο ἐπίπεδο, θά πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι μέσω αὐτῆς τῆς κεντρικῆς θέσης τοῦ Νόμου, ἡ σύλληψη τοῦ ἐξουσιαστικοῦ φαινομένου συμπυκνώνεται ἐξ ὁλοκλήρου στή θεσμική του διάσταση, πού ἀπορρέει ἀπό τήν Κεντρική Ἀρχή-Νόμος καί ἀφορᾶ τή σύμπτωση ἢ ἀπόκλιση τῶν κοινωνικά ὀρώντων ὑποκειμένων ἀπ' αὐτή. Ἔτσι, στοιχειοθετεῖται ἐπιπλέον καί μιᾶ συγκεκριμένη ἀντίληψη περί ἐλευθερίας, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται νά ἔχει ἓναν δισυπόστατο χαρακτήρα. Ἀφ' ἑνός μὲν, ἡ νεότερη πολιτική σκέψη ταυτίζεται ἐξ ὁλοκλήρου μέ τήν ἀρχαιοελληνική ἀντίληψη περί νόμου ὡς πεδίου ἐλευθερίας, ἣτοι —καί ἀρνητικά ἰδωμένο— ὡς ἀποδέσμευση ἀπό τά δεινά πού προκαλεῖ ἡ

19. Βλ. Τζ. Λόκ, *Δεύτερη Πραγματεία*, ὁ.π., σ. 86 κ. ἐπ.

20. *Αὐτόθι*, σ. 179 κ. ἐπ.

απουσία του.²¹ Αφ' ετέρου δέ, στοιχειοθετεί μία αντίληψη, περί ελευθερίας που συμπυκνώνεται στην παρουσία ή απουσία του Νόμου. Στο βαθμό που μία πρακτική δεν τελεί υπό τις προβλεπόμενες απαγορευτικές αναφορές στο Νόμο, εμφανίζεται ως ελεύθερη δράση, που δεν εμπίπτει σε σχέσεις εξουσίας.²²

Σ' ένα δεύτερο επίπεδο, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η κεντρικότητα του Νόμου ως εργαλείου της πολιτικής έκφρασης της κοινωνίας, όπως αυτή συμπυκνώνεται στη λειτουργία του κράτους, λειτουργεί με τρόπο που εμφανίζει την κοινωνική ευταξία ως αποκλειστικό αποτέλεσμα της δράσης της Κεντρικής Αρχής. Η μονοπωλήση της κοινωνικής ευταξίας, ξέχωρα από τα νομιμοποιητικά αποτελέσματα που προσδίδει, στοιχειοθετεί, παράλληλα, και την εμφάνιση μιας τελολογικής παρακομπής της πολιτικά οργανωμένης κοινωνίας και των θεμελιακών της συνιστωσών σε συνθήκες εκτός χρόνου. Πράγματι, στο βαθμό που η ύπαρξη της πολιτικά οργανωμένης κοινωνίας αφορά την κατίσχυση της κοινωνικής ευρυθμίας, που απορρέει από την κεντρικότητα του χρησιμοποιούμενου μέσου (Νόμος) και τη διατύπωση της ελευθερίας και ισονομίας των ανθρώπων ως απαρέγκλιτης και αδιαπραγμάτευτης σταθεράς,²³ τότε η οποιαδήποτε κοινωνική κατασκευή, όχι μόνο δεν μπορεί να ανασυγκροτηθεί εκ νέου επί τη βάση μιας διαπραγματεύσης αυτών των σταθερών, αλλά, επιπρόσθετα, δεν μπορούν να συλληφθούν οι όροι αυτής της ανασυγκρότησης χωρίς την αναγκαστική προσφυγή στην έννοια του Νόμου ως μέσου προς αυτήν τη κατεύθυνση.

21. Για τη σχετική πρόσληψη του Νόμου στην αρχαιοελληνική σκέψη, ως πεδίου ελευθερίας και των προβλημάτων που τίθενται από μια διαφορετικού τύπου ανάγκη, του Νόμου από τους σοφιστές βλ., εντελώς ενδεικτικά, De Romilly Jacqueline, *Προβλήματα της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας*, Αθήνα, Καρδαμίτσας, 1992, σσ. 138-143.

22. Αυτήν ακριβώς την αντίληψη, περί σχέσεων εξουσίας που πηγάζουν από τη σχετική πρόσληψη του Νόμου επιθυμεί να ακυρώσει ο Μ. Φουκώ. Βλ. Μ. Foucault, *Ιστορία της σεξουαλικότητας: ή δίψα για γνώση*, Αθήνα, Ράππας, 1978.

23. Για το ζήτημα αυτό, βλ., αντί άλλου, Κ. Τσουκαλάς, *Εἰδωλα του Πολιτισμού. Ἐλευθερία, Ἰσότητα, Ἀδελφότητα στη σύγχρονη πολιτεία*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993, σ. 25 κ. επ.

Τέλος, ἡ περίοπτη ἐπιστημολογική τοποθέτηση τοῦ Νόμου, ὡς ἀναλυτικῆς κατηγορίας σύλληψης τοῦ κόσμου καί διατύπωσης μιᾶς δεοντολογικῆς κοινωνικῆς κατασκευῆς, ἐνέχει μείζονα λογικά προβλήματα στήν ἐφαρμογή του ὡς μέσου θεωρητικῆς διερεύνησης τοῦ πολεμικοῦ φαινομένου. Ἡ κανονικότητα πού ἐκρέει ἀπό τήν υἰοθέτηση μιᾶς λογικῆς πού βασίζεται στήν κεντρικότητα τοῦ Νόμου δέν μπορεῖ νά ἀποτυπώσει ἐπαρκῶς τήν πολυμέρεια τοῦ πολέμου. Ἡ ἔννοια τοῦ Νόμου δέν μπορεῖ νά ἀποδώσει μέ πληρότητα τήν πολυσχιδή φύση τοῦ πολέμου, πού ἀφορᾶ κατευθύνσεις πολύπτυχες καί ποικίλες. Στό πλαίσιο αὐτό, ἡ κεντρικότητα τοῦ Νόμου ὡς ἀναλυτικῆς κατηγορίας σύλληψης καί διερεύνησης τοῦ πολεμικοῦ φαινομένου μπορεῖ νά διαφύγει μόνο πρός κατευθύνσεις ἀνάδειξης τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν νόμων πού τή διέπουν ὡς τίς ἀποκλειστικές ἐκεῖνες αἰτιακές συνιστῶσες πού τό παράγουν. Μέ ἀποτέλεσμα ἡ πολιτική σκέψη νά ἀναλώνει τήν ἐρμηνευτική της ἐμβέλεια στήν κατάδειξη ἐκείνων τῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀτόμου πού ρέπουν στήν ἀλληλοεξόντωση καί τόν ἀφανισμό.

II. Ὁ πόλεμος καί ἡ διαχείρισή του ἀπό τούς Τ. Χόμπς καί Τζ. Λόκ

Ἡ καταγραφή τῶν τεσσάρων μεθοδολογικῶν συντεταγμένων πού προσδιόρισαν τήν πολιτική σκέψη τῶν Τ. Χόμπς καί Τζ. Λόκ, σέ σχέση μέ τό ζήτημα τῆς πολιτικῆς καί τοῦ πολέμου, ὀδηγοῦν σέ μιά περαιτέρω καταγραφή τῶν θέσεών τους σχετικά μέ τόν πόλεμο. Πράγματι, ἡ καταγραφή αὐτή μπορεῖ νά λάβει χώρα καί νά ἐμφανιστεῖ ὡς εὐεξήγητη καί νοητικά ἄρτια, μόνο στό βαθμό πού διατυπώνεται τό εὐρύτερο ἐπιστημολογικό καί θεωρητικό περιβάλλον τῆς ἐποχῆς. Στό πλαίσιο αὐτό, ἐξάλλου, καθίσταται ἐναργέστερη καί ἡ σύμπτωση τῶν ἀπόψεων μεταξύ τῶν δύο κλασικῶν ἐκπροσώπων τῆς πολιτικῆς σκέψης, παρά τίς ἐπί μέρους διαφοροποιήσεις τους.

Τό πρῶτο σημεῖο πού θά πρέπει νά ὑπογραμμιστεῖ εἶναι ὅτι ἡ διαχείρι-

ση του πολέμου υπακούει στην αντιθετική τοποθέτησή του σε σχέση με την έννοια της ειρήνης. Ο πόλεμος όχι μόνο δεν σχετίζεται με την ειρήνη, αλλά, επιπρόσθετα, αποτελεί το αντίπαλο όρος της. Στην περίπτωση του Τ. Χόμπς, ο πόλεμος, ως άσκηση φυσικής βίας ενός ατόμου ή ομάδας ατόμων έναντι άλλων, τοποθετείται σ' ένα συγκεκριμένο κοινωνικοϊστορικό πλαίσιο αναφοράς, τη φυσική κατάσταση. Έτσι, αν και ο πόλεμος τοποθετείται σε συγκεκριμένες κοινωνικοϊστορικές συνθήκες, τούτο δεν συνεπάγεται αυτόχρονα πως, στο επίπεδο της θεωρίας, το κύριο υλικό της είναι οι πραγματικοί πόλεμοι. Αντιθέτως, το κύριο πραγματολογικό υλικό αποτελείται από τις κεντρικές θεωρητικές υποθέσεις σχετικά με τις συνθήκες που λαμβάνουν χώρα στη φυσική κατάσταση, με μείζονες συνέπειες για την ανάπτυξη της θεωρητικής σκέψης.

Στό βαθμό που η φυσική κατάσταση αποτελεί μία θεωρητική κατασκευή, προκειμένου να καταδειχθεί η αναγκαιότητα της μετάβασης στην πολιτική κοινωνία, η διάγνωση του πολέμου ακολουθεί αναγκαστικά μία πορεία αναδίφησης στη φύση του ανθρώπου, προκειμένου να εντοπιστούν τα αίτια των συνθηκών της εμφάνισής του. Με συνέπεια ή έλευση της πολιτικής κοινωνίας να σηματοδοτεί την άρση των συνθηκών εμφάνισης του πολέμου, επειδή ακριβώς η πολιτική κοινωνία διαχειρίζεται, μέσω του Νόμου, τη φύση του ανθρώπου κατά τρόπο που εκριζώνει εκείνα ακριβώς τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης που τον προκαλούν. Και ακριβώς επειδή οι πραγματικοί πόλεμοι δεν συνιστούν το κύριο υλικό της προβληματικής του, η πολιτική σκέψη του Τ. Χόμπς οδηγείται στη διατύπωση ενός Κράτους-Λεβιάθαν που, παρά τις εικόνες που χομίζει, μπορούμε να πούμε ότι φέρεται να απειλείται διαρκώς από την πιθανή έκρηξη ενός πολέμου.

Τό χαρακτηριστικό αυτού του κράτους δεν έγκειται απλώς στην καταστατική του αποστολή να ακυρώνει τον πόλεμο και όχι να τον διαχειρίζεται, αλλά, κυρίως, στην εγκαθίδρυση μιᾶς μόνιμης απειλής πολέμου, ακριβώς διότι η δύναμη εμφάνισής του κλονορτοποιεί τις νομιμοποιητικές και καταστατικές θεμελιώσεις του. Με την έννοια αυτή, η κλασική πολιτική σκέψη δεν κατασκευάζει απλώς ένα καταστατικά έλλιπές και αναρ-

μόδιο πολιτικό ως προς τις σχέσεις του με την κοινωνία²⁴ αλλά, επιπλέον, και, κυρίως, έναν τρόπο νοητικής και εγχειρηματικής πρόσληψης του κοινωνικού κόσμου —ό οποίος περιλαμβάνει αναρίθμητες πολεμικές συρράξεις— κατ' ανάγκην έλλειπτικό ως προς τούς πολιτικούς της όρους. Μέ αποτέλεσμα την εμφάνιση και έκρηξη πολεμικών συρράξεων μεταξύ εθνών-κρατών ως αποτέλεσμα αυτής ακριβώς της αποπολιτικοποίησης στην πρόσληψη του πολεμικού φαινομένου, πού κάθε άλλο παρά αντιστοιχούν και δικαιώνουν τόν Όρθό Λόγο του διαφωτιστικού προτάγματος. Οί πολεμικές συγκρούσεις και ιδίως οί —μέ ποσοτικούς και ποιοτικούς όρους ανάγνωσης— πολεμικές θηριωδίες πού λαμβάνουν χώρα στή νεωτερικότητα δέν αποτελούν «λάθη» ή «έκτροπές» από τόν Όρθό Λόγο, αλλά, αντίθετα, «λογική» και «ευεξήγητη» εξέλιξη πού σχετίζεται μέ τά θεμέλια και τόν λογικό του πυρήνα.

Ή περίπτωση του Τζ. Λόκ, αν και θέτει κάποιες ιδιαιτερότητες σχετικά μέ τό ζήτημα του πολέμου, υπακούει, εντούτοις, στην ίδια συλλογιστική. Ή κατάσταση του πολέμου δέν είναι, σύμφωνα μέ τόν Τζ. Λόκ, χαρακτηριστικό γνώρισμα της φυσικής κατάστασης.²⁵ Αντιθέτως, ή φυσική βία ασκείται τόσο στή φυσική κατάσταση όσο και στην πολιτικά οργανωμένη κοινωνία. Ή είσοποιός διαφορά έγκειται στό γεγονός ότι, στην περίπτωση της φυσικής κατάστασης, ή άπονομή της δικαιοσύνης έπαφίεται στην κρίση του μεμονωμένου άτομου, ενώ, στην πολιτικά οργανωμένη κοινωνία, έχει εξουσιοδοτηθεί από τά μέλη της κοινωνίας στή θεσμικά εκφρασμένη κεντρική της Αρχή νά άπονέμει δικαιοσύνη.

Όστόσο, και στην περίπτωση του Τζ. Λόκ, ή σύλληψη του πολέμου δέν διαφοροποιείται σχετικά μέ τις κεντρικές συνιστώσες της προβληματικής του Τ. Χόμπς. Παρ' όλη τή μή ένταξη του πολεμικού φαινομένου ως αποκλειστικού «προνομίου» στή φυσική κατάσταση, ή κεντρική έρμηνευτική αρχή υπακούει στή λογική της φύσης του ανθρώπου και των νόμων πού τή διέπουν. Ή οργανωμένη πολιτεία έπεμβαίνει στον πόλεμο

24. Για την καταστατικά έλλειπτική δόμηση του πολιτικού από τή φιλελεύθερη σκέψη, βλ., αντί άλλου, Κ. Τσουκαλάς, *Είδωλα, αυτόθι*.

25. Βλ. Τζ. Λόκ, *Δεύτερη Πραγματεία*, ό.π., σσ. 179-183.

ώς άσκηστη φυσικής βίας άτομων έναντι άτομων ή ομάδων άτομων, έτσι πού ή διασφάλιση τής ατομικής ιδιοκτησίας νά συνιστά ταυτόχρονα και διαφύλαξη, τής κοινωνικής εύρυθμίας.

III. Η προβληματική του Κ. Φ. Κλαούζεβιτς

Μέ τό έργο του Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, *Περί του Πολέμου*,²⁶ μιά μεγάλη, τομή, έγκαινιάζεται στην ιστορία τής νεότερης πολιτικής σκέψης. "Αν και, όπως φανερώνει και ό τίτλος του, αντικείμενο τής μελέτης είναι ό πόλεμος και ή θεωρητική του επεξεργασία, ώστόσο, τό κεντρικό αντικείμενο τής μελέτης συστήνεται μέ τήν άρθρωση ενός σχοινοτενοϋς μονολόγου για τήν πολιτική. Ό μονόλογος αυτός, βέβαια, δέν άρθρώνεται επί τη βάση μιās αντίθετης υποστασιοποίησης τής πολιτικής σε σχέση, μέ τόν πόλεμο. Τουναντίον, ή εξύμνηση τής πολιτικής τελείται μέσω τής ύπαγωγής του πολέμου έξ ολοκλήρου στη δικαιοδοσία και διαχείριση τής πολιτικής, μέ τρόπο πού νά χειραγωγείται και νά ρυθμίζεται άπόλυτα. Ό πόλεμος δέν συλλαμβάνεται ως τό άρνητικό υπόδειγμα πού ή πολιτική καλεΐται νά αφανίσει, αλλά, αντίθετα, ως τό μέσο εκείνο πού ή πολιτική έξ όρισμού διαχειρίζεται προκειμένου νά επιτύχει τούς στόχους τής. Συντελείται έτσι μιά μεταλλαγή του πολέμου ως νοηματικής αναφοράς και σήμανσης: «άπό φοβερή, ρομφαία πού πρέπει νά κρατηθεί μέ δυό χέρια και μ' όλες τίς δυνάμεις για νά καταφερθεί ένα και μόνο πλήγμα, [ή πολιτική μετατρέπει τόν πόλεμο] σ' ένα έλαφρό και εύχρηστο σπαθί, ένίοτε ένα άπλό ξίφος, πού τό χρησιμοποιεί για έναλλασσόμενα πλήγματα, προσποιήσεις κι επιδείξεις».²⁷

Ό ποιοτικός μετασχηματισμός του πολέμου, μέσω τής σύλληψής του ως άπόλυτου εργαλείου τής πολιτικής πού έξυψώνει και καθαγιάζει τήν ίδια, διαμεσολαβείται άπό μιά κρίσιμη προπαραδοχή. "Ότι ή έννοια του

26. Βλ. Κ. V. Clausewitz, *Περί του πολέμου*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1991 (α' ανατύπωση).

27. Αύτόθι, σσ. 367-368.

νόμου είναι ακατάλληλη για τή διερεύνηση του θέματος, στό μέτρο πού ὁ πόλεμος, λόγω τῆς πολυσημίας πού τόν χαρακτηρίζει, δέν δύναται νά ὑπαχθεῖ στίς κανονικότητες καί τίς ὁμοιομορφίες πού καταστατικά ἐγράφονται στήν ἰδέα του Νόμου.²⁸ Ἔτσι, οἱ ἀφετηριακές ἀφοριστικές διατυπώσεις για τόν πόλεμο θά ἀναχθοῦν σέ ὀλότελα ἐτερόμορφες ἐπινοήσεις πού ἀπομακρύνονται ἀπό τή λογική του νόμου καί τῆς κανονιστικότητάς του. Στό πλαίσιο αὐτό, ἡ σύλληψη του πολέμου θά συμπυκνωθεῖ στή λογική μιᾶς διαντίδρασης μεταξύ δύο ἀντίπαλων μερῶν, πού στοχεύουν σέ συγκεκριμένες ἐπιδιώξεις, συστήνοντας ἔτσι μιά σχέση, ἡ πολυσημία καί δυναμική τῆς ὁποίας διαφεύγει ἐσαεὶ τῆς ἔνταξής της σέ προκαθορισμένα σχήματα. «Ὁ πόλεμος εἶναι μιά πράξη βίας, προορισμένη νά καταναγκάσει τόν ἀντίπαλο νά ἐκτελέσει τή θέλησή μας».²⁹

Αὐτή ἡ καταστατική ἀφετηρία ναρκοθετεῖ τίς μέχρι τότε προσεγγίσεις καί τείνει στή διαμόρφωση μιᾶς ὀπτικῆς, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ σ' ἓναν πολιτικισμό σέ σχέση μέ τό μεθοδολογικό της ὑπόβαθρο. Πράγματι, στό μέτρο πού τό πολεμικό φαινόμενο ὑπάγεται ἐξ ὀλοκλήρου στίς βλέψεις τῆς πολιτικῆς πού τό χειρίζεται κατά τό δοκοῦν, δέν ἀφήνονται περιθώρια για τή διατύπωση μιᾶς —ἔστω καί σχετικῆς— αὐτονομίας ἢ δυναμικῆς του. Ὡστόσο, αὐτή ἡ ἀφετηρία ὑπακούει σέ λογικές ὀλότελα διαφορετικές ἀπό αὐτές ἑνός στείρου πολιτικισμοῦ, ἐφόσον στηρίζει τή θεωρητική της ἀξίωση για ἐγκυρότητα σέ μιά διπλή κίνηση, πού λειτουργεῖ ὡς ἀσφαλιστική δικλῖδα διαφυγῆς. Ἀφ' ἑνός μὲν, ἡ τοποθέτηση του πολέμου σέ σχέση ὑπαγωγῆς πρὸς τήν πολιτική διενεργεῖται μέσω τῆς ἐπιστημολογικῆς διαχείρισης του πολέμου ἐπὶ τῆ βάσει «ἀπολύτου» καί «πραγματικοῦ», προλειαινώντας ἔτσι τό ἔδαφος για μιά ἐμπειρική ἐπιβράβευση τῆς θεωρητικῆς κατασκευῆς καί τῶν ἐγγενῶν σέ αὐτή στοιχείων πού τή θεμελιώνουν. Ἀφ' ἑτέρου δέ, ἡ ἐν λόγω ἀφετηριακή παραδοχή δέν ὑπάγει ἐξ ὀλοκλήρου τόν πόλεμο στήν προσδιοριστική ἐπάρκεια πού του προσδίδει ἡ πολιτική —ὅπως θά ἐπιχειροῦσε αὐτάρεσκα ἓνας ἀπόλυτος πολιτικισμός— ἀλλά, ἀντίθετα, ἀποδεσμεύεται χῶρος για τή σύσταση τῆς ἰδαι-

28. Αὐτόθι, σσ. 158-159.

29. Αὐτόθι, σ. 31 (ἡ ἔμφραση, του συγγραφέα).

τερότητάς του, καθώς αναγνωρίζεται ότι ο πόλεμος «διαθέτει τή δική του γραμματική αλλά όχι και τή δική του λογική».³⁰

Τό κοινωνικό πλαίσιο

Σέ αντίθεση μέ τίς ἐπιστημολογικές παραδοχές πού διέπουν τή σκέψη τῶν ἐκπροσώπων τῆς κλασικῆς πολιτικῆς σκέψης, ἡ θεωρητική συνεισφορά τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς συνίσταται, μεταξύ τῶν ἄλλων, στίς ὁλοτελες διαφορετικές ἐπιστημολογικές ἀφετηρίες πού υἱοθετεῖ. Πρόκειται γιά τήν ἀνάπτυξη μιᾶς σκέψης πού δέν συνάγεται ἀπό μιᾶ προβληματική περί τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά, ἀντιθέτως, ἀναφέρεται σέ ἕνα κοινωνικό πλαίσιο προκειμένου νά ἐντάξει τό φαινόμενο τοῦ πολέμου.

Ὁ κοινωνικός προσδιορισμός τοῦ πολέμου τελεῖται μέσω ἀξιωμάτων πού χρησιμοποιοῦ ὁ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, προκειμένου νά ἀμφισβητήσῃ δύο θέσεις πού προτείνονται κατά καιρούς σχετικά μέ τόν πόλεμο. Ἡ πρώτη ἀφορᾶ τήν ἰδέα ὅτι ἡ αὐθεντική τέχνη τοῦ πολέμου συνίσταται στήν ὑπερνίκηση τοῦ ἀντιπάλου χωρίς μεγάλες αἱματοχυσίες. Ἡ δεύτερη ἀφορᾶ τήν εἰκασία ὅτι οἱ πόλεμοι μεταξύ τῶν πολιτισμένων λαῶν μποροῦν νά ἰδωθοῦν ὡς λογικές πράξεις τῶν κυβερνήσεων καί μόνο, ἀπαλλαγμένες ἀπό τό ὀποιοδήποτε πάθος πού παραπέμπει σέ ἔντονα συναισθήματα.

30. Βλ. Κ. V. Clausewitz, *Περί τοῦ πολέμου*, ὁ.π., σ. 367. Σ' αὐτό ἀκριβῶς τό σημεῖο θά πρέπει νά ὑπογραμμισθεῖ καί ἡ θεμελιακή διαχωριστική γραμμῆ πού λαμβάνει χώρα ἀνάμεσα στή σκέψη τοῦ Κλαούζεβιτς καί τῶν "αὐταρχικῶν" θεωριῶν περί πολιτικῆς τοῦ Κ. Σμίτ, ὅπου ἡ ἔννοια τῆς πολιτικῆς ἀνάγεται οὐσιαστικά ὡς ἴδιας τάξης συνθήκη μέ τήν ἔννοια τοῦ πολέμου, στό βαθμό μάλιστα πού ὁ τελευταῖος ἀναδεικνύεται σέ θεμελιακή συνιστώσα τῆς συγκρότησής της. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, ὅχι μόνο δέν ἀφήνεται χώρος διαφοροποίησής — μέ λογικά εὐεξήγητες τίς πολιτικές συνέπειες πού ἐνέχει μιᾶ τέτοιου εἶδους θεώρηση — ἀλλά, ἐπιπρόσθετα, ἀκυρώνεται τό αἶτημα γιά τήν ἄσση κάθε εἶδους βαιοπραγιάν, ἐφόσον ἡ πολιτική εἶναι καταστατικά χρεωμένη νά λειτουργεῖ ὡς ὄχημα παλεμικῆς σύρραξης, χωρίς τά ὅρα πού θά μπορούσαν νά διέπουν τήν ἄσκησή της, στήν περίπτωση τῆς κατοχύρωσής ἑνός χώρου αὐτονομίας της ἀπό τήν ἔννοια τοῦ πολέμου. Βλ. Κ. Σμίτ, *Ἡ ἔννοια τοῦ Πολιτικοῦ* (μτφρ., εἰσ., Λαβράνου Ἀλέξη, ἐπιμ., Σταμάτης Γιώργος), Ἀθήνα, Κριτική, 1988.

Σέ σχέση με τήν πρώτη εικασία γιά τό ρόλο τοῦ πολέμου, ἡ προβληματική τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς ἔχει ὡς κεντρικό στόχο τήν κατάδειξη μιᾶς διπλῆς στρατηγικῆς πού λαμβάνει χώρα κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου, ἤτοι τόσο τή λογική ὅσο καί τήν ἐξαντλητική χρήση τῆς φυσικῆς βίας. Ὁ στόχος τοῦ πολέμου, πού συνίσταται στόν ἀφοπλισμό τοῦ ἐχθροῦ προκειμένου νά ἐκτελέσει τή θέλησή μας, ἐπιβάλλει τήν ὀλοένα καί αὐξανόμενη, συνδυασμένη μεταχείριση αὐτῶν τῶν δύο στοιχείων, προκειμένου νά ἐξασφαλιστεῖ ὁ ἀντικειμενικός στόχος. Ἡ σκέψη πού ἔχει ὡς καθοδηγητικό μίτο τήν ἀποστροφή τῆς ὤμῆς βίας καί υἱοθετεῖ ἀντιλήψεις σχετικά μέ τόν πόλεμο ὡς ἀναίμακτη σύγκρουση εἶναι ἀναγκασμένη νά ἀποτύχει, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δέν συλλαμβάνει ἐκείνους τοὺς ἀντικειμενικούς κανόνες πού ἡ πολεμική διαδικασία ἐγγράφει στό ἐσωτερικό τῆς ὡς λογική *sui generis*. "Ἄν, ὡστόσο, ἡ ἐμπειρική καταγραφή δείχνει ὅτι οἱ πολιτισμένοι λαοί διεξάγουν λιγότερο σκληροῦς καί καταστρεπτικούς πολέμους, αὐτό, σύμφωνα μέ τόν Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, ὀφείλεται ἀκριβῶς στήν κοινωνική τους κατάσταση, τόσο τή δική τους ὅσο καί ἐκείνη πού ὑπαγορεύουν οἱ ἀμοιβαῖες τους σχέσεις.³¹

Ὡστόσο, καί σέ σχέση με τή δεύτερη εικασία, ἡ κοινωνική διάσταση τοῦ πολέμου δέν θεμελιώνεται ἐπί τῆ βάσει ἀποκλειστικά μιᾶς ἀπλῆς δήλωσης. Στή σκέψη τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, ἡ κοινωνική θεμελίωση τοῦ πολέμου ἀναδεικνύεται καί μέ ἀρνητικούς ὅρους, ἤτοι μέσω τῆς ἀποφυγῆς τῆς παραπομπῆς του σέ μιά φύση τοῦ ἀνθρώπου. Στό πλαίσιο αὐτό, ἡ ἀρνηση τῆς ἀποδοχῆς ὅτι ἡ πολεμική σύγκρουση στήν περίπτωση τῶν πολιτισμένων λαῶν ἀποτελεῖ μιά ἀπλή λογική πράξη τῶν κυβερνήσεων, πού δέν ἐμπίπτει σέ κανένα πάθος, τελεῖται μέσω τῆς υἱοθέτησης μιᾶς διάκρισης ἀνάμεσα σέ δύο στοιχεῖα πού λειτουργοῦν προσδιοριστικά γιά κάθε σύγκρουση ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Πρόκειται γιά τή διάκριση μεταξύ τοῦ συναισθήματος τῆς ἐχθρότητας καί αὐτοῦ τῆς ἐχθρικής πρόθεσης.³²

31. Βλ. Κ. V. Clausewitz, *Περί τοῦ πολέμου*, ὁ.π., σσ. 32-33.

32. *Αὐτόθι*, σ. 33.

Ἡ ἐχθρική πρόθεσι, συνιστᾶ διάθεσι, γιά ἐμπόλεμη ρήξι, ἐνῶ τό συναίσθημα τῆς ἐχθρότητος εἶναι αὐτό πού συνοδεύει αὐτή, τή ρήξι, κατά τή διάρκειά της. Σύμφωνα μέ τόν Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, ἕνα ἰσχυρό συναίσθημα μίσους καί ἐχθρότητος εἶναι ἀδιανόητο χωρίς τήν ἐχθρική πρόθεσι. Ἀντίθετα, ἡ τελευταία μπορεῖ νά λαμβάνει χώρα χωρίς οἱ ἐμπόλεμοι νά διέπονται ἀπό συναίσθημα προσωπικῆς ἐχθρότητος γιά τούς ἀντιπάλους. "Ὅσον ἀφορᾶ τή διαφορά ἀνάμεσα στούς πολιτισμένους καί μή λαούς, αὐτή συνίσταται στό ὅτι οἱ ἐχθρικές προθέσεις τῶν πολιτισμένων λαῶν βασίζονται κυρίως στή διάνοια, ἐνῶ στήν περίπτωσι τῶν μή πολιτισμένων ὑπερισχύουν ἐκεῖνες πού ἐμπνέονται ἀπό τό συναίσθημα."³³ Ὡστόσο, ἡ διαφορά αὐτή δέν παραπέμπει, σύμφωνα μέ τόν Κλαούζεβιτς, σέ μιά φύσι, τῆς ἀγριότητος ἐν γένει ἢ μιάς φύσης τοῦ πολιτισμοῦ. Πρόκειται, ἀντίθετα, γιά διαφορές πού ὀφείλουν τήν ὑπαρξή τους στούς θεσμούς καί τίς εὐρύτερες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Οἱ διαφορές αὐτές ἰσχύουν γενικά, ἀλλά δέν μποροῦν —σέ καμιά περίπτωσι— νά ἀποκλείσουν τό ἐνδεχόμενο καί τά πολιτισμένα ἔθνη, νά παραφέρονται ἐξαιτίας ἐνός θηριώδους μίσους.³⁴

Ἡ ἀνάδειξι τῶν κοινωνικῶν διαστάσεων καί ἐπικαθορισμῶν σέ σχέση μέ τό φαινόμενο τοῦ πολέμου, στήν περίπτωσι τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, δέν συνάγεται ἀπό τήν ἔλλειψι μιάς προβληματικῆς περί τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου, πού καθιστᾶ εὐεξήγητη τήν ἐκρηξή, οὔτε, παράλληλα, ἀπό μιά ἀπλή ὁμολογία τοῦ κοινωνικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ πολέμου. Ὁ πόλεμος ἀντιμετωπίζεται ὡς φαινόμενο πού ὑπακούει ἀπολύτως στίς ἐπιταγές τοῦ Πολιτικοῦ, πού τό χειρίζεται ὡς ἐργαλεῖο γιά τήν ἐπίτευξι συγκεκριμένων στόχων. Στό πλαίσιο αὐτό, ἡ συλλογιστική τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς ἔχει ὡς ἀφετηριακό σημεῖο τήν καταγραφή, τῶν πολεμικῶν συγκρούσεων πού ἔχουν λάβει χώρα καί ἀποτελοῦν τό κύριο ὕλικό τῆς μελέτης του.

Μέ τήν ἔννοια αὐτή, ἡ ἀναπαράστασι, τῆς πολεμικῆς σύγκρουσης, ἂν καί ἐκκινεῖ ἀπό τήν εἰκόνα δυό ἀνθρώπων μαχητῶν, τίθεται ἐξ ὀλοκλήρου σέ μιά προβληματική περί στρατιωτικῶν συρράξεων πού λαμβάνουν χώρα

33. Αὐτόθι, σ. 33.

34. Αὐτόθι, σ. 33.

μεταξύ δύο ἤδη συγκροτημένων κρατῶν-ἔθνῶν. Ὁ πόλεμος δὲν ἀφορᾷ τοὺς χομπσιανούς ἀνθρώπους τῆς φυσικῆς κατάστασης ἀλλὰ, ἀντίθετα, κράτη-ἔθνη.

Ἡ λογικὴ τῶν ἄκρων καὶ ἡ ὑπέρβασή της

Μποροῦμε, λοιπόν, νὰ διακρίνουμε μιά βασικὴ ἐπιστημολογικὴ καὶ μεθοδολογικὴ ἀρχή, βάσει τῆς ὁποίας ὁ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς διατυπώνει μιά θεωρία περὶ τοῦ πολέμου. Πρόκειται γιὰ τὴ διαρκή ἀναζήτησιν τῆς κίνησος ἀνάμεσα στὴ νόησιν, τὴ σκέψιν καὶ τὸ πραγματικόν, τὸ ὁποῖο καὶ ἀποτελεῖ, τελικά, αὐτὸ μὲ τὸ ὁποῖο ἡ σκέψιν καλεῖται νὰ συμφιλιωθεῖ, προκειμένου νὰ τὸ διαχειριστεῖ καὶ νὰ τὸ ἀποτυπώσῃ βάσει ἑνὸς θεωρητικοῦ ὑποδείγματος. Ἔτσι, ἂν καὶ ἡ σκέψιν ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν παραδοχὴν ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦ πολέμου συνίσταται στό ὅτι ἀποτελεῖ διαντίδρασιν μεταξύ δύο μερῶν πού προσπαθοῦν μέσω τῆς χρήσης φυσικῆς βίας νὰ ἀναγκάσουν τὸν ἀντίπαλον νὰ ὑποταχθεῖ στὴ θέλησιν τοῦ ἄλλου, ἤτοι νὰ ὀδηγηθεῖ ὁ ἀντίπαλος σὲ ἀφανισμό, ἐντούτοις ἡ πραγματικότης εἶναι ὀλότελα διαφορητικὴ. Πράγματι, ἂν αὐτὴ ἡ νοητικὴ ἀφετηρία ἦταν ὀρθή, τότε, σύμφωνα μὲ τὸν Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, οἱ λογικὲς τῆς προεκτάσεις ὀδηγοῦν στὴ διαπίστωσιν ὅτι —δυνητικά— τὸ πεδῖο τῆς διαντίδρασης, πού ἐγγράφει ὁ πόλεμος, ὑπακούει σὲ μιά λογικὴ ἀτέρμονης ἀντιπαράθεσιν, ὅπου ἡ ἀναστολή τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὄρους καθίσταται, ἐκ προοιμίου, ἀδύνατη.

Ἡ ὑπογράμμισις καὶ διερεύνησις τοῦ ἐν λόγῳ ζητήματος εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας τόσο γιὰ τὴν κατεύθυνσιν πού θὰ πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ νοητικὴ διεργασία, προκειμένου νὰ διατυπώσῃ μιά εὐληπτὴ θεωρητικὴ κατασκευή, ὅσο καὶ γιὰ τὸ μείζον ζήτημα τῆς ἀναστολῆς τῆς πολεμικῆς δράσης πού τίθεται. Ἡ κρισιμότης τοῦ ζητήματος τῆς ἀναστολῆς τῆς πολεμικῆς δράσης μπορεῖ νὰ ἀναδειχθεῖ ἂν τεθεῖ σὲ συγκριτικὴ ἀντιπαράθεσιν ἡ σχετικὴ προβληματικὴ τοῦ Τ. Χόμπς, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἡ κατά-

στασι, πόλεμος δέν αυτοαναλώνεται στην περίπτωση, τῶν ἔνοπλων συρράξεων καί μαχῶν πού λαμβάνουν χώρα, ἀλλά ἐπιπρόσθετα, καί κυρίως, ἀφορᾷ τή χρονική ἐκείνη περίοδο ὅπου κυριαρχοῦν βουλήσεις γιά ἔνοπλη, ἀναμέτρησι.³⁵ Ἡ χρονική διάστασι, μέ τήν ὁποία ἐνδύει ὁ Τ. Χόμπς τό φαινόμενο τοῦ πολέμου, καθίσταται νοηματικά εὐληπτή, ἄν ἀναλογιστεῖ κανεῖς τίς θεμελιακές προτάσεις του γιά τά αἷτια τῆς ὕπαρξός του. Ἀφορᾷ τά ἐγγενῆ, χαρακτηριστικά τοῦ ἀνθρώπου τῆς φυσικῆς κατάσταστος πού προσιδιάζουσιν σ' ἕναν γενικευμένο πόλεμο «ὄλων ἐναντίον ὄλων».

Δέν πρόκειται, ὡστόσο, γιά μιᾶ ἀπλή διεύρυνσι, τοῦ πολεμικοῦ φαινομένου, πού ἀπορρέει ἀπό τή διάστασι, τοῦ χρόνου, ὅπως αὐτή, συνφαίνεται μέ τίς ἐχθρικές βουλήσεις τῶν ἐγωιστικῶν ἀνθρώπων. Τό γενικότερο ζήτημα πού προκαλεῖ ἡ διεύρυνσι, τοῦ πολεμικοῦ φαινομένου εἶναι αὐτό τοῦ ἀντιθέτου του, ἤτοι τῆς λογικῆς θεμελιώστος τῶν συνθηκῶν εἰρήνης ἤ, ἀρνητικά ἰδωμένο, τῆς ἀναστολῆς τῶν πολεμικῶν συγκαρούσεων. Πῶς μπορεί νά θεμελιωθεῖ ἡ εἰρήνη, ὡς ἡ ποσότης ἐκείνη, τοῦ χρόνου, στήν ὁποία δέν ὑφίσταται ἐκφρασμένη βούλησι, γιά χρίσι βίας, ὀγλαδῆ, γιά ἄρσι, τοῦ πολεμικοῦ φαινομένου, ἄν τό τελευταῖο θεμελιώνει τήν ὕπαρξή, του στά ἐγγενῆ, χαρακτηριστικά πού διέπουν τή φύσι, τοῦ ἀνθρώπου στήν προ-πολιτική, κατάστασι;

Ἡ ἀναστολή, τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, μπορεί νά καταστῆ ἐφικτή, ἄν ἐγγραφῆ ὡς ἐσωτερική, λογική, στόν πόλεμο. Στήν περίπτωση, τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, ἡ ἐκθεσι, τοῦ ἐπιχειρήματος, πρὸς αὐτή, τήν κατεύθυνσι, στοιχειοθετεῖται μέ τήν ἄρνησι, τῶν λογικῶν συνεπαγωγῶν πού προκύπτουν ἀπό τίς ἀρχικές διατυπώσεις, περί πολέμου, ἐάν αὐτές ὀδηγηθοῦν στά ἄκρα τῶν ἐσωτερικῶν, τους λογικῶν, παραδοχῶν. Ἔτσι, στό βαθμό, πού ὁ πόλεμος, εἶναι, μιᾶ πράξι, βίας, ἡ νοητική, διεργασία, ὀδηγεῖται, στή, διατύπωσι, τριῶν λογικῶν ἀκροτήτων, πού ἀπορρέουν, ἀπό αὐτή, τή, διαπλοκή, καί τό συσχετισμό, τους:

α) Ὁ πόλεμος, ἐμφανίζεται, ὡς, μιᾶ, πάλι, μεταξύ, δύο, μερῶν, ὅπου, το, ἕνα, ἀκολουθεῖ, νόμο, τοῦ, ἄλλου, ἤτοι, ἐμπίπτουν, ἀμοιβαῖα, σέ, μιᾶ, ἀτέρμονη, χρίσι, βίας, προκειμένου, νά, ἱκανοποιήσουν, τούς, στόχους, τους.

35. Βλ. Τ. Χόμπς, *Λεβιάθαν*, ὁ.π., σσ. 195-96.

6) Ὁ κεντρικός στόχος τοῦ πολέμου εἶναι ὁ ἀφοπλισμός τοῦ ἐχθροῦ. Στό βαθμό πού αὐτό δέν ἐπιτυγχάνεται, ὁδηγεῖ στήν ἀτέρμονη, ἀνάπτυξη, δυνάμεων καί, ὡς ἐκ τούτου, στήν παραγωγή ἀκροτήτων.

γ) Ἡ ἐπιτυχία μιᾶς πολεμικῆς σύγκρουσης ἐπέρχεται μέ τήν ἐναρμόνιστη, δύο βασικῶν μέσων. Ἀφ' ἑνός, μέ τήν ἔκταση τῶν μέσων πού διαθέτει κανεῖς καί, ἀφ' ἑτέρου, μέ τή δύναμη, τῆς θέλησῆς του γιά νίκη.³⁶

Ἡ καταγραφή αὐτῶν τῶν λογικῶν συνεπαγωγῶν, πού καθιστοῦν τή διαδικασία τοῦ πολέμου ἀτέρμονη καί ἀκυρώνουν τήν ἀναστολή τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἄν καί εἶναι θεωρητικά θεμιτή, αἴρεται ἐφόσον ἡ νοητική διερεύνηση μεταφερθεῖ ἀπό τό ἐπίπεδο τῆς λογικῆς καί θεωρητικῆς σύλληψης στό πραγματικό-ἐμπειρικό ἐπίπεδο. Ἡ καταγραφή τῆς ἱστορίας τῶν πολέμων καί τῆς ἀνάπτυξῆς τους ὁδηγεῖ σέ ἐντελῶς διαφορετικές ἀποφαντικές διαπιστώσεις. Στό πλαίσιο αὐτό, οἱ λογικές ἀπολήξεις πού στοιχειοθετοῦν τήν ἀτέρμονη, ἀνάπτυξη, τῶν ἀκροτήτων θά μπορούσαν νά ἔχουν ἀξιώσεις ἐγκυρότητας ἄν ἴσχυαν τρεῖς προϋποθέσεις μείζονος σημασίας. Πρῶτον, ἐάν ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ πόλεμος ἀποτελεῖ μιᾶ ἐντελῶς μεμονωμένη πράξη πού ἐμφανίζεται ξαφνικά καί χωρίς συνάφεια μέ τήν προγενέστερη ἱστορική διαδρομή μιᾶς συγκεκριμένης κοινωνίας. Δεύτερον, ἄν ὁ πόλεμος, ὡς διαδικασία ἐχθρικῶν ἀντιπαραθέσεων, συνίστατο σέ μιᾶ μοναδική ἀπόφαση ἢ σέ πολλές ταυτόχρονες ἀποφάσεις. Καί, τρίτον, ἄν ἐπέστρεφε μόνο μιᾶ ἀπόφαση καί δέν λαμβανόταν ὑπόψη ἡ πολιτική κατάσταση πού πρέπει νά προκύψει ἀπ' αὐτόν προκειμένου νά ἐπιδράσει ἐπάνω του.³⁷

Ἡ ἐμπειρική καταγραφή τῶν πολεμικῶν συγκρούσεων ὁδηγεῖ στήν ἄρνηση αὐτῶν τῶν προϋποθέσεων, ὡς πραγματικῶν ἐμπειρικῶν γεγονότων. Σύμφωνα μέ τόν Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, καμιά ἀπό αὐτές τίς τρεῖς προϋποθέσεις δέν ἰσχύει, γεγονός πού ἐξηγεῖ τήν ἀναστολή τῆς πολεμικῆς δράσης καί τήν ἀποφυγή ἐμπλοκῆς σέ διηνηκεῖς ἀκρότητες. Ὡστόσο, ἡ ἀναστολή τῆς πολεμικῆς δράσης δέν οφείλεται ἀποκλειστικά στήν ἀπουσία αὐτῶν τῶν προϋποθέσεων. Αὐτό πού τελικά καθιστᾶ δυνατή τήν

36. Βλ. Κ. V. Clausewitz, *Περί τοῦ πολέμου*, δ.π., σσ. 34 κ. ἐπ. (ἡ ἔμφαση, τοῦ συγγραφέα).

37. Αὐτόθι, σ. 37.

ἀκυρώσή της μπορεί νά ἀναχθεῖ σέ δύο κεντρικές αἰτίες. Ἄφ' ἑνός μὲν, ἡ ἀνωτερότητα τῆς ἄμυνας ἔναντι τῆς ἐπίθεσης ὀδηγεῖ πολλές φορές στήν ἀναστολή τῆς πολεμικῆς δράσης.³⁸ Ἄφ' ἑτέρου, ἡ ἀτελής γνώση τῆς κατάστασης κατά τή διάρκεια τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων εἰσάγει ἕνα στοιχείο τυχαιότητας, πού ἐπιτρέπει τήν ἀναστολή τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ μὴ γνώση τῶν συνθηκῶν ὀργάνωσης καί συμπεριφορᾶς τοῦ ἀντιπάλου ὀδηγεῖ σέ μιὰ διαδικασία ὑπολογισμοῦ τῶν πιθανοτήτων, ἡ ὁποία ἀναστέλλει τήν πολεμική πρωτοβουλία.³⁹

Ἡ ἰδεοτυπική διάκριση μεταξύ πραγματικοῦ καί ἀπόλυτου πολέμου

Ἡ κατ' ἀνάγκην σχηματική καταγραφή τῶν αἰτιῶν πού ἀπομακρύνουν, σύμφωνα μέ τόν Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, τήν ἀνάπτυξη τῶν ἀκροτήτων, τήν προοπτική διηγετικῶν πολεμικῶν συρράξεων χωρίς πιθανότητα ἀναστολῆς τους, ἀποτελοῦν τρόπον τινά τίς «τεχνικές» αἰτίες πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση καί οἱ ὁποῖες ἐγγράφονται στή λογική τοῦ πολέμου. Τό κεντρικό, ὥστόσο, πλαίσιο προσδιορισμοῦ καί διαχείρισης τῶν συγχρούσεων, μέ τρόπο πού νά τίς κατευθύνει κατά τό δοκοῦν, ἀποτελεῖ ἡ σύλληψη τοῦ πολιτικοῦ καί τῆς λειτουργίας του. Ἀκριβῶς σ' αὐτή τή βάση στοιχειοθετεῖται ἡ λογική τῆς διάκρισης μεταξύ «πραγματικοῦ» καί «ἀπόλυτου» πολέμου καί κατοχυρώνεται ἐπιπροσθέτως ἡ θεώρησις τοῦ πολιτικοῦ ὡς κεντρικοῦ μηχανισμοῦ διαχείρισης τοῦ πολέμου.

Ἄν καί ἡ θεωρητική διερεύνησις τοῦ πολέμου ὀδηγεῖ στήν ἀντιμετώπισή του ὡς φαινομένου πού λογικά κατευθύνει στήν ἀνάπτυξη τῶν ἀκροτήτων, ἐντούτοις ἡ βιωμένη, ἱστορική, πραγματικότητα ἔρχεται νά ἀκυρώσει αὐτή τήν εἰκόνα. Στό πλαίσιο αὐτό, ἡ λογική τῆς διάκρισης μεταξύ πραγματικοῦ καί ἀπόλυτου πολέμου ἐνέχει μιὰ μείζονα ἐπιστημολογική σημασία, ἐφόσον καταδεικνύει τήν ἀνυπαρξία ἑνός ἀπόλυτου πολέμου, στοιχειοθετώντας ἔτσι

38. Αὐτόθι, σ. 47.

39. Αὐτόθι, σσ. 48-49.

τή θεωρητική διαχείριση του πολέμου σε αρτιότερες νοητικές συντεταγμένες, συμβατές με την πραγματική του διάσταση. Σύμφωνα με τον Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, κανένας πόλεμος δεν μπορεί να λάβει απόλυτη μορφή, ακριβώς επειδή η υπαγωγή του στις στοχοθεσίες του πολιτικού λειτουργεί καταλυτικά στην ανάπτυξή του ως αυτόνομου φαινομένου που οδηγείται σε ακρότητες: «Ο πόλεμος μπορεί να «έχει τή δική του γραμματική αλλά όχι τή δική του λογική». Έτσι, το να υιοθετήσει κανείς την ύπαρξη ενός απόλυτου πολέμου τίθεται έξαρχής σε αμφισβήτηση. Η υιοθέτηση της οποιασδήποτε στρατιωτικής όπτικής αποβαίνει εκ προοιμίου ατελέσφορη, στο βαθμό που, παραγνωρίζοντας τον δεδομένο συσχετισμό δυνάμεων, αποσυνδέει τα μέσα από τους σκοπούς, «στερώντας τήν πολεμική πράξη από τή μόνη δυνατή λογική της, τήν πολιτική λογική».⁴⁰

Από τή σύλληψη του πολέμου επί τῆ βάσει τῆς διάκρισης μεταξύ πραγματικού καί απόλυτου, μπορούμε να υπογραμμίσουμε τήν εμφάνιση δύο νεωτερικῶν συνιστωσῶν στήν ἱστορία τῆς πολιτικῆς σκέψης. Ἡ πρώτη ἀφορᾶ τήν ἀνάδειξη του πολιτικού ὡς κεντρικοῦ τόπου διαχείρισης του πολέμου, ὅπου, ἐπειδή ἀκριβῶς χρησιμοποιεῖ τόν πόλεμο ὡς ἐργαλεῖο, ἡ πολεμική σύγκρουση καθίσταται σκόπιμη κοινωνική δραστηριότητα. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, ἡ περίφημη φράση του Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, ὅτι «ὁ πόλεμος εἶναι ἡ συνέχιση τῆς πολιτικῆς μέ ἄλλα μέσα»,⁴¹ στοχεύει ἀκριβῶς στήν κατάδειξη τῆς κεντρικότητας του πολιτικού, πού εἶναι σέ θέση νά χρησιμοποιεῖ μέ νοητικά εὐληπτους τρόπους τό πολεμικό φαινόμενο, ὑποτάσσοντάς το στίς στοχοθεσίες του, ἤτοι νά τό ἀναγορεύει σέ μιᾶ κοινωνική δραστηριότητα πού δέν ἀνάγεται στή φύση του ἀνθρώπου, ἀλλά, ἀντίθετα, ἐγγράφεται ὡς ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.⁴²

40. Γιά τό ζήτημα αὐτό, βλ. Δ. Δημούλης - Χ. Γιαννούλη, *Ἔθνη-Τάξεις-Πολιτική. Ἡ διαλεκτική του πολέμου*, Ἀθήνα, Κριτική, 1995, σ. 54.

41. Βλ. Κ. V. Clausewitz, *Περί του πολέμου*, ὁ.π., σ. 366.

42. Πολύ ὀρθά παρατηροῦν οἱ Δημούλης καί Γιαννούλη (*Ἔθνη*, ὁ.π., σ. 54) πώς ἡ ἐν λόγω διατύπωση δέν ἀποτελεῖ ὄρισμό του πολέμου ἀλλά, ἀντίθετα, αὐτό πού ἐπιδιώκεται νά υπογραμμιστεῖ εἶναι ἡ ὑποταγή του πολέμου στήν πλήρη εὐχέρεια τῆς πολιτικῆς, ἤτοι στήν ἀδυναμία ὑπαρξῆς ἑνός ἐπιτυχῶς ἀπόλυτου πολέμου πού δέν μπορεί νά ὑπάρξει ἐξ ὀρισμοῦ. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, θά μπορούσαμε νά ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ ἀντιστροφή τῆς σχε-

Ἡ δεύτερη συνέπεια τῆς προβληματικῆς τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς στήν ἱστορία τῆς πολιτικῆς σκέψης εἶναι μιά ἐντελῶς διαφορετική, οἰκονομία τῆς βίας πού κομίζει. Στό βαθμό πού ἡ διαχείριση τοῦ πολέμου ἀπό τήν πολιτική παραπέμπει στήν κοινωνική δραστηριότητα, ἡ ὁποία καθίσταται νοητή μέσω τῶν σκοπῶν τοῦ πολέμου, ἡ ἔνταση καί ἡ ἔκταση τῆς πολεμικῆς βίας ὑπακούουν προφανῶς στόν ἐπιδιωκόμενο στόχο καί προσδιορίζονται ἀπ' αὐτόν. Ἔτσι, καί γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία τῆς πολιτικῆς σκέψης, ἡ βία διαμεσολαβεῖται ἀπό τούς στόχους τοῦ πολιτικοῦ καί ὑπόκειται σέ διαβαθμίσεις πού προσδιορίζονται, σέ τελική ἀνάλυση, ἀπό τούς πολιτικούς στόχους, πού δίνουν νόημα στήν πολεμική διαδικασία.⁴³ Μέ τή διαπίστωση αὐτή, μπορούμε νά ὑπογραμμίσουμε καί τή ριζική ἀποστροφή τῆς σκέψης τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς πρὸς τίς θεωρητικές προτάσεις τοῦ οἰουδήποτε «ἀνθρωπισμοῦ» ἢ «πασιφισμοῦ», οἱ ὁποῖες τοποθετοῦνται ἀρνητικά πρὸς τόν πόλεμο, βάσει τῆς ἰδέας ὅτι ὁ ἄνθρωπος θά πρέπει νά διαφυλαχθεῖ ἀπό τήν ἀφάνεια πού ἐπιφέρει πάντα τό φαινόμενο τοῦ πολέμου.

Οἱ διατυπώσεις αὐτές, πού καθιστοῦν τή διάκριση πραγματικοῦ καί ἀπόλυτου πολέμου μιά πετυχημένη ἐφαρμογή τῆς χρήσης τῶν ἰδεοτύπων στή θεωρία τοῦ πολέμου, δέν ὑπογραμμίζουν ἀπλῶς τήν ἐπιστημολογική σημασία του νά καταδειχθεῖ ἡ ἀνυπαρξία τοῦ ἀπόλυτου πολέμου. Πράγματι, ἡ ἀδυναμία ἐπιτυχοῦς ἔκβασης ἐνός ἀπόλυτου πολέμου, ἐνός πολέμου δηλαδή στόν ὁποῖο κυριαρχεῖ ἐξ ὀλοκλήρου ἡ στρατιωτική, λογική, δέν σηματοδοτεῖ μόνο τήν ἀνάδειξη τοῦ πολιτικοῦ ὡς πρακτικῆς πού προσδίδει νόημα σ' αὐτήν τήν καθ' ὅλα παράλογη, ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σημασία της ἔγκειται, ἐπιπρόσθετα, στήν ἀκύρωση μιᾶς αἰτιοκρατικῆς θε-

τικῆς διατύπωσης τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς ἀπό τόν Μ. Φουκώ, ἥτοι τή θεωρητική τῆς «πολιτικῆς ὡς τήν συνέχισή τοῦ πολέμου μέ ἄλλα μέσα», δέν ἐπιθυμεῖ παρά νά ὑποδηλώσει τήν ἀδυναμία ὑπαρξῆς μιᾶς «ἤπιας» πολιτικῆς διαδικασίας ἀπαλλαγμένης ἀπό συγκρούσεις καί διαμάχες. Ἀντίθετα, ἡ ὑπογράμμιση τοῦ Φουκώ μπορεί νά καταστῆ νοητή ἐπί τῆ βάσει μιᾶς ἀντιλήψης γιά τήν πολιτική καί τήν ἐξουσία ἐν γένει ὡς πεδίου διαρκῶν ἀντιπαράθεσεων καί συγκρούσεων καί οἱ ὁποῖες, ὡς πρὸς τό χαρακτῆρα τους, προσδιάζουν μέ αὐτές τοῦ πολέμου. Βλ. Μ. Foucault. *The Foucault Reader. An introduction to Foucault's thought* (edited by P. Rabinow). Penguin Books, 1984, σ. 64 κ. ἐπ.

43. Βλ. Δ. Δημούλης-Χ. Γιαννούλη, *Ἔθνη, ὁ.π.*, σ. 54.

μελίωσης του πολέμου επί τη βάσει τῆς φύσης του ἀνθρώπου καί, συνεπῶς, στήν ἄρση μιᾶς πασιφιστικῆς θεώρησής του ἐπί τῆ βάσει μιᾶς ἠθικῆς πού σημαίνεται μέ μονοσήμαντο τρόπο. Στήν περίπτωση τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς, ὁ πόλεμος, ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι ὄργανο τῆς πολιτικῆς, δέν ἐμπίπτει σέ μιᾶ ἠθικοῦ τύπου θεμελίωση ἀναφορικά μέ τή σημασία του ἢ τήν ἀναγκαιότητά του. Ἡ ἠθική εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἄσχετη μέ τή θεμελίωση τοῦ πολέμου καί τή λειτουργική του ἀποστολή, ἐφόσον προσδιορίζεται κυριαρχικά ἀπό μιᾶ «ἠθική» πού συμπίπτει ἀπόλυτα μέ αὐτή τῆς πολιτικῆς καί, συνεπῶς, ὡς τέτοια, δέν ἐπιδέχεται ἀξιολογήσεις ἐκτός τῆς πολιτικῆς λογικῆς πού τήν καθορίζει κυριαρχικά.

Ἡ συμβολή τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς στήν κατανόηση τοῦ πολεμικοῦ φαινομένου καί ἡ ἀνάδειξη τοῦ πολιτικοῦ ὡς προσδιοριστικῆς του ἀρχῆς ἐπιφέρουν νοητικές διαχειρίσεις πού καταφθάνουν μέ καίριο τρόπο ὡς τίς μέρες μας. Οἱ ἀκατάπαυστες πολεμικές συγκρούσεις πού λαμβάνουν χώρα ἀνά τήν ὑφήλιο καί οἱ ὁποῖες φιλτράρονται μέσα ἀπό τούς ἰδιαίτερους «φακούς» τῶν ΜΜΕ, πού τίς ἐμφανίζουν ὡς σκηνές ἑνός καθ' ὅλα ἀνατριχιαστικοῦ κινηματογραφικοῦ ἔργου, δέν θά πρέπει νά ἀποτελέσουν ὄχημα γιά ἀγχωτικές προσλήψεις καί συμπεριφορές, οἱ ὁποῖες στό μόνο πού μποροῦν νά συνεισφέρουν εἶναι στίς ἐνδεχόμενες ἐπιθυμίες ἑνός συστήματος χειραγώγησης καί ἐλέγχου. Ἄν ἡ πολιτική λογική εἶναι ἡ προσδιοριστική ἀρχή τοῦ πολέμου, ἡ πρόσληψη τοῦ τελευταίου, προκειμένου νά διαφύγει ἀπό μὴ ἐποικοδομητικές θεωρήσεις, θά πρέπει νά συνοδευτεῖ θεμελιωδῶς ἀπό ἕναν ἐπαναπροσδιορισμό τῆς πολιτικῆς. Ἡ πολιτική, ἰδωμένη ὡς τόπος ἀτομικῆς παρέμβασης καί κοινωνικῶν συσχετισμῶν, ἀποκτᾶ τό νόημά της μέσω τῆς διαμεσολάβησής της ἀπό τίς ἀτομικές καί συλλογικές παρεμβάσεις, πού εἶναι σέ θέση νά καθορίσουν ἱστορικές τροχιές καί αἰτήματα. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, ἡ λογική τοῦ Κ. Φ. Κλαούζεβιτς δέν ἀποτελεῖ παρά μιᾶ ὑπόμνηση γιά τόν σχεσιακό χαρακτήρα τοῦ ἐξουσιαστικοῦ καί δὴ πολιτικοῦ φαινομένου, ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ πρωταρχικότητά του στηρίζεται στό ἀναρίθμητο ἐκεῖνο «παιχνίδι τῶν ὑπολογισμῶν», ἐντός τοῦ ὁποίου συγκαταλέγεται καί ὁ πόλεμος, ἀπελευθερωμένος ἀπό τήν ἐκ προοιμίου ἀντίθεσή του στήν ἔννοια τοῦ πολιτικοῦ. Ἄρκει τό τελευταῖο νά ἐπιστρέψει...